

STUDII

CONCEPTUL JURIDIC
– O INCURSIUNE ÎN JARGONUL DE-DREPT

DOI: 10.24193/SUBBIur.69(2024).4.13-90
Data publicării online: 16.04.2025

Paul VASILESCU*

« *Ce qui est simple est faux ; ce qui est complexe est inutile* ». Paul VALÉRY

Rezumat. Textualismul juridic impune abordarea dreptului actual ca o realitate discursivă, cu structură și lexic aparte. Enunțurile juridice au valoare prin semnificațiile lor deontice, ceea ce ne obligă să diferențiem componentele sale morfologice. De aceea suntem interesați să separăm, printre altele, conceptele de noțiunile juridice. Impactul segregării este nu doar explicativ, ci și practic, căci natura juridică nu este decât o mulțime ordonată de reguli aplicabile în concret, care fac deosebirea între concept și alți termeni juridici. Iată teza noastră. Antiteza e multiplă, iar încercând să o sintetizăm, putem oferi câmpuri de cercetare și înțelegere întretăiate, care să ne permită surprinderea distincțiilor între drept și textele despre drept.

Cuvinte cheie: categorie; concept juridic; epistemologie juridică; jargon în drept; noțiune juridică; ontologie juridică; pozitivism analitic; pozitivism structural; textualism juridic.

* Facultatea de drept a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, e-mail: paul.vasilescu@law.ubbcluj.ro, <https://orcid.org/0009-0007-1203-9403>.

LE CONCEPT JURIDIQUE – INCURSION LANGAGIERE EN DROIT.

Bref. L'aperçu textualiste du droit positif d'aujourd'hui surprend son lexique et sa structure propre. Tout énoncé juridique n'a de valeur que par sa force déontique, ce qu'est la fin de toute recherche en droit conçu comme somme de textes ayant une morphologie et des parties à part entière. Un concept juridique n'est pas synonyme avec une notion en droit, car seul le premier est et peut être défini comme régime juridique acquis déjà. Voici notre thèse, qui entérine aussi la différence entre la doctrine de droit et son épistémologie. Les antithèses seront synthétisées pour mieux cerner notre recherche, mais aussi pour ne pas le boucler.

Mots-clés : catégorie ; concept juridique ; épistémologie ; jargon en droit ; notion juridique ; ontologie juridique ; positivisme analytique ; positivisme structurel ; textualisme juridique.

THE LEGAL CONCEPT: A LINGUISTIC EXPLORATION OF LEGAL JARGON

Abstract: The textualist overview of contemporary positive law reveals its unique lexicon and structure. Every legal statement holds value only through its deontic force, which is the ultimate goal of all legal research conceived as a collection of texts with their own morphology and integral parts. A legal concept is not synonymous with a legal notion, as only the former can be defined as an already established legal regime. This is our thesis, which also confirms the difference between legal doctrine and its epistemology. The antitheses will be synthesized to better refine our research, but also to avoid closing it off.

Keywords: category; legal concept; epistemology; legal jargon; legal notion; legal ontology; analytical positivism; structural positivism; legal textualism.

Cuprins

I. Teza.....	19
A. Noțiunea juridică.....	19
B. Conceptul juridic.....	23
1. Clasificare	39
C. Importanța tezei.....	48
II. Antiteze	51
A. Indiferență și inversiune semantică.....	52
1. Conceptul de concept.....	53
2. Conceptul de concept, conceptul juridic și conceptul de drept.....	59
3. Noțiunea de noțiune juridică	61
4. Categoria juridică vs. conceptul juridic.....	64
B. Ontologism juridic	68
1. Ontologie apofatică.....	72
C. Nihilism conceptual	75
D. Normativism juridic	80
III. Concluzie	86
Bibliografie.....	87

Orice incursiune în lumea juridică actuală este un act de limbaj. Suntem prea obișnuiți cu faptul de a comunica, cu modalitatea de a intra în contact inclusiv cu universul juridic, ca să mai observăm banalitatea că totul se petrece cu ajutorul limbajului. Luăm contact, analizăm și înțelegem orice chestiune de drept prin limbaj, prin limba pe care o vorbim, citind texte de-lege sau despre-lege, care compun un discurs aparte. Unul deosebit de orice discurs al cărui sens ori semnificație¹ este estetic, moral sau ingineresc, ca să nu mai amintim că viața cotidiană nu ne impune nicio sistematizare apriorică a discuțiilor, ori clasificarea acestora după criterii lingvistice. Ușurătatea cu care comunicăm în limbajul natural, descris frecvent de limba maternă, îi face pe juriști să ignore specificul jargonului lor profesional, raporturile eventuale ale acestuia cu limba pe care o vorbim zilnic.

Jargonul juridic², adică limbajul de specialitate folosit de legiuitor și juriști, nu poate fi nici izolat, nici identificat cu limba ori limbajul natural, oricare ar fi expresia sa concretă (română, maghiară, engleză etc.). Raporturile dintre jargon și limba comună, expresie a limbajului natural, sunt prea complexe ca să fie expediate sau cercetate exhaustiv aici. Ne propunem doar câteva remarci legate mai degrabă de lexicul juridic, parte a jargonului juridic, decât o analiză lingvistică completă, chiar schematică, a limbajului juridic. Totuși suntem obligați să subliniem truismul că jargonul juridic păstrează structura limbii naturale din care se desprinde, majoritatea enunțurilor juridice folosindu-se de cuvinte din limba comună. Specificul este

¹ Nu distingem aici între *sens* și *semnificație*. Pentru deosebirea lor (la Frege și Carnap), v. A. BOBOC, *Semantică și interpretare conceptul semantic de adevăr*, în *Probleme de logică*, vol. XVIII, ed. Academiei Române, București, 2015, p. 8.

² Despre limbajul juridic, considerat de „specialitate”, precum și raportul său cu limba comună ori naturală, v. V. FIODOROV, *Particularitățile structural-semantice ale terminologiei juridice a CEDO în limba engleză*, teză de doctorat dactilo, Universitatea de stat din Moldova, Chișinău, 2019, p. 27-38.

dat frecvent de specificația juridică a enunțurilor de drept, iar nu neapărat de folosirea unor cuvinte speciale, care nici acestea nu lipsesc. Esențial, distincția dintre jargon și limbajul comun este stabilită de aceste două aspecte: sensul specific asociat unor enunțuri și expresii compuse din cuvinte comune, plus cuvinte și sintagme proprii, de negăsit în limbajul comun.

O inventariere a acestor acte de limbaj (expresii și lexic juridice) ar fi inutilă, căci nu ar marca un plus de cunoaștere nici juridică, nici lingvistică. Primordial, ne propunem să discutăm despre unele asocieri de cuvinte, enunțuri și sintagme care fac posibil limbajul juridic, și prin intermediul acestuia, universul conceptual de drept, distinct de realitatea discursivă cotidiană.

Specificul jargonului juridic este oferit de noțiunile și conceptele proprii dreptului înțeles ca discurs, adică ca sumă de texte-de-lege, pozitivismul structural fiind o evidență a lumii juridice de astăzi. De altfel, nimănui nu îi trece prin cap să neghe sursa formală a dreptului, identificată în textele publicate în Monitorul oficial. Din acest unghi, limbajul juridic este ceea ce rămâne din textele-de-lege din care scădem limbajul natural, însoțit de semnificațiile comune create, exprimate de acesta.

Prima mențiune ar fi că jargonul juridic, lexicul asociat acestuia, nu este identic și trebuie deosebit de vorbire curentă, de limbajul comun. Două pot fi palierele pe care se desfășoară aceste deosebiri. Unul este concretizat în semnificațiile juridice ale unor cuvinte și enunțuri, adică noțiunile și conceptele juridice – distincte de cele din limbajul comun. Al doilea este marcat de funcțiile diferite ale celor două limbaje. Astfel, limba comună doar înfățișează ori descrie lumea înconjurătoare, în timp ce jargonul juridic creează realitatea juridică. Funcția constitutivă de real social o ignorăm acum, încercând să trasăm câteva aliniamente pentru analiza structurală a jargonului juridic. Morfologia acestuia ne impune să izolăm cuvintele comune

de noțiunile juridice, pe care le vom diferenția mai apoi de conceptele juridice, ceea ce vom face aici.

Observația inițială de la care pornim este că jargonul juridic e totuși distinct de limba comună. Iar în acest sens, avem nevoie de identificarea unor diferențe specifice care să marcheze depărtarea, iar nu asemănarea, dintre lexicul natural și jargonul tehnic. Conceptele și noțiunile juridice devin astfel indispensabile și din punct de vedere tehnic, pentru a clădi două edificii discursive diferite, dar legate intelectual. Primul se referă la creația juridică *de lege lata*, al doilea – la cunoașterea juridică. Celor două le corespunde diferența între discursul de-drept și metadiscursul juridic (practicat frecvent de doctrină și arareori chiar de legiuitor ori de judecător). Accentul pe care urmează să îl punem se referă la primul aspect, la vocabularul creat de legiuitor, cu funcție și semnificații deontice. Aceasta întrucât orice concept juridic are nevoie de o normă de-drept, care fie îl cuprinde, fie i se constituie ca referent, transformându-l astfel într-o entitate discursiv-funcțională în drept.

În ultimul sens, ar fi de notat că nu orice cuvânt folosit de legiuitor este *ipso facto* o noțiune juridică, după cum nici fiecare noțiune nu exprimă automat un concept juridic. Chiar și atunci când noțiunile sunt prezente în lege, adică își găsesc expresia formală legală, ele devin concepte juridice numai când textul-de-lege le creează, instituind un regim juridic aparte. Adică conceptele au nevoie întotdeauna de o normă juridică, pe care o exprimă condensat, în timp ce noțiunile doar înfățișează o idee (juridică). De aceea noțiunile pot fi generate sau create atât în discursul juridic, cât și în metadiscursul despre drept. Izolarea noțiunii de conceptul juridic nu este o chestiune de stil, ci de substanță a fenomenului discursiv numit drept.

În continuare, înfățișăm mai întâi [I] teza noastră, urmată de unele [II] antiteze, pentru a surprinde forța euristică a discursului juridic actual, pentru ca la final să reluăm, succintă, [III] o concluzie.

I. Teza

Teza avansată este a distincției funcționale dintre noțiuni și concepte (juridice), fiindcă doar ultimele participă la structura codată a discursului de-drept. Ceea ce implică să discutăm separat de (I.A) noțiunea juridică și apoi de (I.B) conceptul juridic, pentru a încheia subliniind (I.C) însemnătatea tezei propuse.

A. Noțiunea juridică

În limbajul curent, *noțiunea*³ semnifică „cunoașterea imediată, intuitivă a ceva”⁴, altfel spus o „cunoștință generală despre valoarea, sensul, însemnătatea unui lucru; idee, concepție despre ceva” (DEx). Rezultatul cognitiv, un produs de cunoaștere – semnifică noțiunea, în sensul că referentul existent în realitate este însușit intelectual, apt de acum să fie obiect de reflexie critică. Sensul comun nu ne oferă, dar nici nu ne impune, un mecanism de însușire intelectuală, o schemă de cunoaștere (juridică). Termenul *noțiune* este generic⁵ și poate fi utilizat atât în cunoașterea comună, cotidiană, exprimată prin limbajul natural, cât și în cunoașterea specializată,

³ < *notio* [< *nosco*] (lat.), acțiunea, facultatea de a cunoaște, idee, semnificație (Gaffiot).

⁴ <https://www.cnrtl.fr/lexicographie/notion>.

⁵ Noțiunea însăși ar fi „definită ca o idee generală”, în timp ce conceptul „fie ar reprezenta obiectul, fie nu ar fi decât o formă spirituală care înfățișează obiectul” cunoașterii, v. X. BIOY, *Notions et concepts en droit: interrogation sur l'intérêt d'une distinction*, în G. TUSSEAU (coord.), *Les notions juridiques*, ed. Economica, Paris, 2009, p. 36 și 37.

indiferent de domeniul acesteia ori de metodele folosite. *Ierbivor* este o noțiune pe care am putea-o folosi atât generic, dar și cu un sens specializat, dacă suntem zoologi, biologi ș.a. de profesie. La fel se întâmplă cu *cheia de boltă*, noțiune care își păstrează referentul și semnificația indiferent dacă suntem sau nu arhitecți, specialiști în arta gotică sau zidari. Noțiunea poate fi deci adjectivată, adică circumstanțiată exact unui domeniu, pentru a-și dezvălui un sens, o semnificație tehnică, caz în care putem abandona limbajul curent, pentru a ne instala într-un domeniu specializat de cunoaștere (biologia, arhitectura, dreptul etc.).

Noțiunea marchează o diferență între diversele elementele lexicale, semnalând că nu toate cuvintele sunt noțiuni⁶, ci doar cele care semnifică o sumă de cunoștințe. Referentul unui cuvânt rămâne un lucru (ideal sau aievea), iar sensul cuvântului ține să semnaleze prezența discursivă a acelui lucru. Dacă văd un câine pe stradă, cuvântul *câine* indică acel lucru, în propoziția *am văzut un câine*; la fel se întâmplă și cu *albastru* sau *genial*, cuvinte care se referă la proprietăți ale unor obiecte sau idei, desemnate anterior prin lucruri. Noțiunile devin, deci, entități cognitive, nefiind simple cuvinte; ele se compun firesc din vocabule, dar se definesc prin conținutul cognitiv, nu doar prin indicarea unui lucru. Semnificația noțiunii ține loc de referent, căci orice noțiune este un produs de cunoaștere.

Avantajul discursiv al existenței noțiunilor este că ele sunt abrevieri ale cunoașterii, semne prescurtate ale unui proces deja încheiat de înțelegere a unui lucru, a unui fenomen. Când spui *ierbivor* deja se declanșează un

⁶ S-a remarcat că „la nivel terminologic în logica tradițională sau clasică există o folosire sinonimică a termenilor *concept*, *idee* și chiar *gând* pentru *noțiune*.” v. Ș.N. NICOLAU, *Noțiuni, concepte și genuri de categorii în tratatul aristotelic De caelo*, în *Probleme de logică*, volumul XVI, ed. Academiei Române, București, 2013, p. 127; Ș.N. NICOLAU, *Aspecte ale teoriei noțiunii la Aristotel*, în *Probleme de logică*, vol. XV, ed. Academiei Române, București, 2012, p. 128.

proces de identificare mintală a unor elemente și trăsături ale lucrului pe care nu mai e nevoie să le descrii, pentru că le-ai înțeles intuitiv deja. În lipsa noțiunilor, privite ca produse ale cunoașterii, comunicarea ori discursul ar fi dificile și temporizate de înfățișarea recurentă a caracteristicilor lucrului în chestiune de fiecare dată când am vorbi despre el.

Noțiunea juridică este un cuvânt sau o expresie din jargonul juridic⁷ cu o anumită denotație tehnică. Tehnic înseamnă aici adjectivarea ori circumstanțierea noțiunii la elementele ce compun universul cunoașterii juridice. Dreptul – normă și doctrină – produce un tip de cunoaștere care se exprimă specific prin noțiuni juridice, ele având funcția esențială de comunicare și înțelegere a fenomenului juridic. Esențial, noțiunea juridică există fără să descrie, să exprime ori să formeze un concept juridic. Cuvinte, termeni sau locuțiuni precum debitor, creditor, preț, terți, vinovăție, clauză, drept subiectiv etc. sunt noțiuni juridice. Ele declanșează un proces intuitiv de înțelegere a sensului discursului juridic pe care îl cuprind, fără să mai fie nevoie de explicații detaliate cu privire la obiectul exprimat prin noțiuni. Însă, termeni precum rezonabil, echitabil, aparență, abuziv, proporțional etc. nu sunt decât cuvinte ori vocabule din limbajul curent, care au nevoie de o circumstanțiere ulterioară pentru a putea fi utili discursului juridic. Referentul cuvintelor curente – folosite în limbajul juridic – este întotdeauna contextual și accidental, căci nu înmagazinează o semnificație ori un sens prestabilit și determinat aprioric. În schimb, referentul fiecărei noțiuni este relativ fix, conferind o semnificație specială vocabulei sau sintagmei care îl

⁷ Pentru unii, noțiunea ar fi un termen al dreptului pozitiv, iar conceptul al aparține „științei dreptului ieșit dintr-o construcție care descrie funcționarea noțiunilor”, v. X. BIOY, *Notions et concepts en droit*, op.cit., p. 39.

exprimă (creditor, warrant, preț, clauză⁸, drept subiectiv, modalitate a actului civil etc.).

Gândim că importanța noțiunilor juridice este instrumentală. Adică, raportat la jargonul și discursul juridic, existența noțiunii juridice permite distincția limbii juridice față de limbajul comun, mai exact față de vocabulele pe care acesta le folosește, dar și față de conceptul juridic. Noțiunea juridică face posibilă translația semantică de la cuvintele comune la concepte, marcând pentru drept și existența eventuală a unei cunoașteri intuitive⁹, care să coexiste cu cea rațională și sistemică. Fenomenul lingvistic de trecere de la limbajul comun la cel specializat (juridic) poate fi sesizat analizând numeroasele noțiuni juridice concretizate în cuvinte comune cărora dreptul le impune doar o denotație suplimentară. Aceasta nu înseamnă că nu ar exista și termeni juridici cărora nu le corespunde nimic în limbajul comun sau, altfel spus, cuvinte juridice care circulă în limba comună exclusiv cu sensul deja precizat în drept (scadență, contribuabil, debitor etc.). În fine, mai pot fi depistate și noțiuni juridice fără corespondent semantic în limba naturală și comună, aceasta ignorând existența și sensul lor juridic specific (anticeză, fiducie, cambie etc.). Ultimul aspect este de notorietate pentru limbajul științelor tari ori al matematicii, care își păstrează pentru sine majoritatea

⁸ Într-o analiză lingvistică, s-a susținut că „contractul <este> ca un amalgam de forțe ilocutionare în care fiecare dintre co-contractanți *garantează, declară și se obligă*. În acest caz, fiecare clauză contractuală este un act de limbaj *comisiv, directiv, declarativ sau asertiv*.” v. C. ȘUȘ, *Tradiție și evoluție în limbajul juridic: o analiză pragmatică a contractului în engleză, franceză și română pe baza unui corp format din texte comparabile*, teză de doctorat dactilo, UBB, Cluj, 2016, p. 298. Sublinierile aparțin autorului citat.

⁹ Pentru o abordare din unghiul științelor cognitive a jargonului juridic, care admite un asemenea tip de cunoaștere inclusiv în drept, v. M. CUMYN, F. GOSSELIN, *Les catégories juridiques et la qualification : une approche cognitive*, McGill Law Journal/Revue de droit de McGill, no. 62 (2), 2016, p. 329–387, online: <https://doi.org/10.7202/1040050ar>.

termenilor și vocabulelor, inaccesibile semantic profanilor (impedanță, rezistivitate, ipotenuză etc.).

B. Conceptul juridic

Conceptul juridic este un enunț normativ constitutiv de obiect juridic distinct. El exprimă și cuprinde o *res* juridică, adică un obiect creat de normă și identificat cu un anumit regim juridic. Conceptul juridic semnalează o selecție de norme juridice aplicabile obiectului pe care îl creează. El este parte a discursului juridic, concretizat într-un termen sau o sintagmă, dar și fragment al realității juridice pe care o semnifică.

Ca parte discursivă a unui text-de-lege, conceptul juridic se distinge de o simplă noțiune juridică, pentru că este autoreferențial¹⁰. Conceptul juridic nu trimite la o lume exterioară normei care îl creează, ci este cuprins de această normă, pe care o sintetizează. Referentul conceptului e chiar el¹¹, în sensul că orice concept juridic se comprimă și explică normativ. Accidental pare că referentul ar fi dintr-o altă zonă, dar conceptul este un produs juridic tipic, inexistent în alt discurs ori altă realitate discursivă. Conceptul juridic nu are nicio legătură cu lumea înconjurătoare, fiind un produs exclusiv discursiv, care exprimă și explică norma ce l-a generat. Conceptul juridic nu este expresia intelectuală a vreunui fapt, ci rezultatul concepției nomothetului despre ce trebuie să fie un fapt. De aceea conceptul nu oglindește, nu exprimă

¹⁰ Nici măcar în logică, „autoreferențialitatea, pozitivă, nu conduce, neapărat, la paradox”, v. M. DUMITRU, *Principia mathematica* după 100 de ani. Un eseu expozițiv, *Revista de filosofie*, nr. 2/2015, p. 180.

¹¹ Lipsa referentului nu este identică cu auto-referențialitatea. „Problema numelor vide sau non-referențiale – nume care nu au referent, chiar dacă figurează într-un discurs care are înțeles (semnificație) – continuă să fie una dintre cele mai dezbătute probleme din filosofia limbajului.” v. M. DUMITRU, *Semnificație, non-existență și termeni non-referențiali*, în *Probleme de logică*, volumul XVII, ed. Academiei Române, București, 2014, p. 27.

și nici nu permite gândirea realității în sensul de lume care ne înconjoară. După cum dreptul nu este o explicație a lumii, nici conceptele sale nu sunt o exprimare ori o oglindire a lumii. Aluviunea ori avulsiunea sunt fenomene naturale, dar conceptele juridice omonime nu le reflectă, nu le exprimă, ci reglează atribuirea dreptului de proprietate imobiliară, în condițiile Codului civil.

Semnificația conceptului juridic nu este exprimată, nici contaminată de sensurile noțiunilor, termenilor ori cuvintelor care îl compun. Un asemenea proces ar fi posibil doar la noțiunile juridice, care pot avea o putere de sugestie împrumutată din limbajul comun sau chiar din jargonul juridic. Semnificația conceptului este regimul juridic aplicabil sieși. Regimul juridic este exact ansamblu de norme ori reguli pe care le aplicăm unei situații juridice, în anumite condiții. Sub acest aspect, conceptul juridic se prezintă ca un indicator, un marker al unui anume regim juridic, care e desfășurătorul său. Când spunem persoană căsătorită, imediat evocăm conceptul de căsătorie, adică un ansamblu complex de reguli care dirijează viața personală și patrimonială a celui căsătorit. Conceptul juridic evocă, deci, regimul juridic. Dar de aici nu trebuie înțeles că el ar fi înafara regimului deja creat; conceptul este chiar regimul juridic.

Funcțiunea sau rolul conceptului juridic ar fi azi dublă: substanțială și simbolică. Substanțial, pentru că orice concept descrie o *res*, adică un obiect juridic reglementat aparte, căutându-se să se distingă de altele. Sinonimia conceptelor juridice devine astfel un nonsens legislativ. Pozitivismul structural, în limitele căruia se desfășoară azi viața juridică și identificat cu normele dreptului obiectiv, impune o textură conceptuală specifică. Conceptele juridice se prezintă tocmai ca piesele unui *lego* textual, create și îmbinate pentru a permite exprimarea discursului juridic și aplicarea dreptului concret.

Dar orice concept joacă și un rol în comunicare, în transmiterea ideilor juridice, dincolo de substanța normativ-discursivă a dreptului contemporan. Conceptul este efigia normativă a unei *res*, semnul textual exterior al ansamblului de reguli aplicabile. Valoarea de circulație discursivă a conceptului este dată exclusiv de importanța textelor-de-drept care îl propun, îl creează, din litere, din cuvinte. Clauza abuzivă e un concept izolat în dreptul consumului și îi privește personal doar pe profesioniști, în timp ce căsătoria sau proprietatea mobilă au o circulație socială mai intensă. Însă nu răspândirea conceptului îi dă consistență, ci normele sale formatoare, la care se adaugă uneori și intensitatea jurisprudenței¹².

Symbolic, conceptul juridic rămâne un cod. El e o expresie codată a realității juridice, accesibilă și comprehensibilă doar celor avertizați deja că ne referim la drept. Codarea îndeplinește o funcție de comprehensiune rapidă și extensibilă a naturii juridice a obiectului despre care vorbim, scriem. Dacă și noțiunile juridice pot fi asimilate codurilor de comunicare, ele având un rol în intuiția sensului discursului, conceptele sunt mai mult. Ele permit gândirea rațională, sintetică a dreptului, a unei părți a acestuia, parte despre care vorbim acum. Și din acest unghi, conceptele sunt autoreferențiale, căci înglobează un ansamblu de norme (expresie sau nu), prezumate că există cu un efect de-drept distinct.

Așadar, orice concept juridic este o *res*, un obiect textual și juridic, nu numai o simplă abstracțiune. El nu este un termen oarecare, un simplu semnificant, ori o vocabulă având conotații aleatorii, conferite de fiecare

¹² „Jurisprudența nu este o sumă de spețe: ea generează propriul sistem de norme endogene, reperabile în regularitatea prezentă în deciziile individuale luate în interacțiunea instanței cu societatea.” v. D. BOURCIER, *Pour une morphogenèse du droit : comment analyser l'émergence d'un concept juridique ?*, în *Désordre(s)*, ed. PUF, Paris, 1997, p. 220. Aci nu ne ocupăm totuși de practica dreptului, ci am vrut să semnalăm că pozitivismul structural cuprinde toate normele de-drept, indiferent de sursa lor.

locutor. Conceptul juridic există exclusiv în și pentru realitatea juridică. El rămâne însă bidimensional: generat și utilizat în cele două dimensiuni ale discursului juridic. Dacă ar fi altfel, iar conceptul ar fi o reflexie a lumii înconjurătoare, dreptul ar deveni ontologie, ceea ce îi este peste putință. Dreptul se reflectă pe sine creându-se.

Textele-despre-lege, metadiscursul juridic nu creează concepte, ci doar noțiuni juridice. Indiferent cine generează discursul explicativ despre drept – legea, doctrina sau jurisprudența –, el nu se poate folosi decât de conceptele deja existente normativ, pe care le poate studia cu ajutorul unor noțiuni create (poate și) în acest scop. Dacă considerăm că debitorul cedat din materia cesiunii de creanță ar fi un *terț specific*¹³, această sintagmă nu e decât o noțiune, căci regimul juridic este propriu nu acestei noțiuni, ci categoriei de cesiune de creanță. Schimbarea frecventă a registrului discursiv (de la text la metatext), pe care o practică legiuitorul în conținutul aceleiași legi, facilitează confuzia între noțiuni și concepte, dacă ne limităm să le privim pe ambele ca aparținând lexicului juridic. Linia de demarcație severă între cele două – în fond un criteriul nelingvistic, ci substanțial pe care suntem îndreptățiți să-l folosim – este dată de regimul juridic: doar conceptul juridic ne semnalează un regim normativ decelabil. Noțiunea juridică, inclusiv atunci când reiese dintr-un text-de-lege, nu face decât oficiul unui indicator de urmat, pentru a depista un regim juridic deja cuprins într-un concept juridic. Norma de drept generatoare de noțiuni juridice rămâne una de trimitere.

Termenii de jargon juridic, folosiți legal în definițiile analitice¹⁴, pot fi doar noțiuni juridice sau cuvinte comune, în timp ce conceptele juridice sunt

¹³ P. VASILESCU, *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2024, p. 43.

¹⁴ Definiția analitică este un enunț descriptiv. *Definiendumul* (termenul de definit) este explicat succint printr-un *definiens* ce înfățișează caracteristicile sale proprii, uneori structurale, fără vreo trimitere la o altă categorie înrudită. De pildă, art. 1469 alin. (2) C.civ. ne

cuprinse numai în definițiile sintetice¹⁵. Cât de permisiv poate fi nomothetul cu lexicul și nominalismul juridic? E posibil să desprindem conceptul juridic de forma sa de expresie, ori monopolul exprimării, a alegerii cuvintelor, aparține exclusiv legiuitorului? Nu este esențial ca legiuitorul să folosească o anumită expresie sau vorbă pentru a genera un concept juridic. În fond, definitoriu este regimul juridic înființat *de lege lata*, iar nu enunțurile în sine, care nu au nicio valoare de-drept. Dreptul nu este o magie de cuvinte, nu investește cuvintele cu o forță distinctă de semantica lor, ci doar generează un regim deontic special. Cuvintele pot deveni obligatorii pentru că sunt cuprinse într-o formulă legală imperativă, ceea ce este specific numai dreptului strict, al ritualului unei formule compuse din diverse vocabule. Astăzi aplicațiile acestuia sunt marginale¹⁶, dreptul fiind deschis și permițând folosirea diverselor sinonime. Conceptele juridice nu mai invocă, ci doar evocă un regim prestabilit normativ. Prin urmare, nu este esențial ca nomothetul să

spune că „Plata constă în remiterea unei sume de bani sau, după caz, în executarea oricărei alte prestații care constituie obiectul însuși al obligației.” „Analiza este arta parafrazării, a reformulării: ea clarifică, explică, dar nu aduce nicio cunoștință nouă.” v. F. COLONNA D’ISTRIA, *Le concept de concept juridique*, Revue de la recherche juridique. Droit prospectif. 2012-5 – N° spécial. Cahiers de méthodologie juridique, no. 26 [/2012], p. 2252.

¹⁵ Definiția sintetică este un enunț diferențial. Ea cuprinde un concept în *definiens*, având un regim juridic deja stabilit, plus unele trăsături specifice doar *definiendumului*. Sensul unei asemenea definiții este de a diferenția conceptele sau noțiunile, având deja un numitor juridic comun, cu sublinierea specificului termenului definit. De exemplu, art. 1566 alin. (1) C.civ. dispune că „Cesiunea de creanță este *convenția* prin care creditorul cedent transmite cesionarului o creanță împotriva unui terț.” Apropos de nota anterioară, „plata este un act juridic extinctiv de obligație” este o definiție sintetică a plății, pentru că *definiensul* conține conceptul de *act juridic*. Pentru o altă semnificație a termenilor analitic/sintetic, v. F. ROUVIÈRE, *Le fondement du savoir juridique*, Revue trimestrielle de droit civil, no. 2/2016, p. 279-296. halshs-01428210.

¹⁶ Asemenea formule precise se pot regăsi în jurământ, cambii, în formula executorie ș.a.

folosească anumite sintagme ori termeni, ci să reglementeze, trasând de-drept soarta obiectului juridic (*res*).

Fiducie este un cuvânt din lexicul juridic, folosit expres de legiuitor¹⁷ pentru a marca un regim de drept special, practicabil circumstanțiat, iar aplicarea concretă a regimului va genera efectiv fiducia. Legiuitorul nu exercită un monopol lexical, chiar dacă vorbim exclusiv de jargonul juridic, ci doar unul normativ, de generator de texte-de-lege. Frecvent, atunci când există deja consacărări lexicale ale unor categorii, acestea ar trebui folosite, parafrazarea ori sinonimiile neavând decât valoare metaforică, ceea ce uneori poate marca o scădere a acribiei exprimării juridice. Alteori chiar sinonimia este lingvistic imposibilă, fiind de folosit exclusiv termenii consacrați legislativ, pentru a desemna un concept, cum este în exemplul de mai sus cu *fiducia*.

Definițiile analitice ale conceptelor juridice ridică o seamă de interogații. Dintre acestea cel mai evident este că un concept juridic (*definiendum*) explicat printr-un altul (*definiens*) va genera cel puțin două seturi de probleme. Prima se referă la clasificarea conceptelor, înfățișată aici ceva mai jos, iar cea de-a doua, la regresia la infinit a *definiens*ului. Regresia nu poate fi însă la infinit, căci telescopajul conceptelor este practic limitat, căci la un moment dat va trebui să definești ultimul *definiens* fie analitic, adică explicându-l, fie prin raportare la un alt *definiens*, aparținând însă unei clase juridice diferite. Acest ultim aspect este poate cel mai spinos, pentru că acceptarea lui valorează indicarea unui alt regim juridic decât cel general în care era cuprins aprioric *definiens*ul ori primul *definiendum* din lanțul definițiilor.

¹⁷ Art. 773-791 C.civ.

Faptul juridic licit (civil) este expresia aleasă de legiuitor¹⁸ în locul anticului eponim cvasicontract. Ambele sunt noțiuni¹⁹ juridice, perfect sinonime în ciuda preferinței nomothetului pentru prima sintagmă. Niciuna dintre ele nu concretizează vreun concept juridic. În interiorul legii și sub titlul „Faptul juridic licit” găsim seturi de reguli distincte și dedicate separat gestiunii de afaceri, plății nedatorate și îmbogățirii fără justă cauză²⁰. Acestea trei sunt concepte juridice, cu regim civil aparte, reunite forțat sub un numitor comun eminentemente nominal, iar nu neapărat tehnic. Este indiferent, pentru aplicarea sau interpretarea acestor concepte juridice, dacă folosim termenii de cvasicontract, gestiunea intereselor altuia, plata indebitului sau îmbogățirea fără just titlu. Ultimele sintagme sunt sinonime cu expresiile juridice folosite *expressis verbis* de legiuitor. Mult mai important este să observăm că regimul juridic al gestiunii este diferit de cel al plății nedatorate, iar îmbogățirea nejustificată este separată normativ. Apoi, obligatoriu ar fi să notăm că „faptul juridic licit” nu desemnează niciun concept juridic, ci constituie un enunț asertiv. Noțiunea juridică propriu-zisă prezentă aici este „faptul juridic”, iar adjectivarea sa (prin *licit*) ne semnalează existența unui perimetru normativ mai larg. Cel din urmă ar putea fi foarte bine exprimat și antinomic, prin expresia: „răspunderea civilă este exclusă!” Alegerea cuvintelor constituie întotdeauna un indiciu al convingerilor redactorilor Codului civil. Exprimarea legală devine apoi o probă a concepției legiuitorului (și) asupra surselor obligațiilor civile, făcându-se distincție între act și fapt, ultimul putând fi sau nu în acord cu legea.

¹⁸ Se poate vedea denumirea folosită deasupra art. 1330 C.civ.

¹⁹ Observăm că la redactarea Codului civil, s-a preferat cuvântul *noțiune*, pentru orice *definiendum* și indiferent de tipul definiției, legea civilă folosindu-se de ambele specii de definiții deja evocate mai sus. Rezultă că sensul *noțiunii* din legea civilă nu este juridic, ci doar comun, împrumutat din limba curentă.

²⁰ Art. 1330-1348 C.civ.

Semnificația conceptului juridic este, deci, regimul normativ dedicat. În lipsa semnificației, conceptul decade la nivel de maxim noțiune juridică. Marcând o natură juridică specifică, conceptul juridic nu se scindează în enunț și semnificație. Natura discursivă a dreptului presupune o nediferențiere între formă și fond, între expresie și regulă. Lumea sensibilă nu se insinuează între concept și semnificația sa²¹. Ansamblul coerent de norme juridice, formând regimul de drept, conține semnificația. Norma juridică nu este semnificația textului-de-lege. La fel, sensul conceptului nu este distinct de forma sa de expresie. Altfel ar trebui să depistăm un intermediar insinuat între cuvânt și sens, între semnificant și referent, urmarea fiind că conceptele juridice nu creează, nu inventează dreptul, ci numai îl reflectă dintr-o lume exterioară sieși. Există aieva un animal desemnat prin cuvântul *câine*. Animalul și cuvântul sunt lucruri diferite, deși desemnate prin aceeași vocabulă (*câine*). Însă, spre deosebire de limbajul comun, unde referentul poate exista într-o lume exterioară limbajului [animalul *câine* (numit astfel)], jargonul juridic își conține referentul, compus normativ și desfășurat într-un regim juridic (aplicabil la nevoie). Termenul *sezină* nu desemnează altceva decât ceea ce exprimă el juridic, inclus deja în enunțul *sezină*. Dacă cuvântul (semnificantul) dispare juridic, referentul nu mai există. Iată înfățișarea bidimensională a dreptului, creată de vocabularul său, prin contopirea semnificatului cu referentul, semnificantul marcând doar limita sa semiotică externă.

Conceptul juridic constituie condiția de posibilitate a întregului instrumentar de-drept. El oferă existență juridică mijloacelor, tehnicilor și efectelor constituite *de lege lata* ori în acord cu aceasta. Un dublu palier se dezvăluie realității construite juridic: unul fixat de texte și prins în concept,

²¹ Constant „conceptul juridic nu desemnează un obiect din lume, ci un obiect abstract, de putem crede că a apărut *ex nihilo*.” v. D. BOURCIER, op.cit., p. 222.

altul dinamic, concretizat în practica comună juridică. Al doilea este imposibil fără primul, iar cu cât sistemul de drept e mai formal, cu cât materia e reglementată mai strict, cu atât devine mai limpede că o construcție intelectuală are nevoie de elemente structurale, de temeuri și de sensuri. Toate acestea sunt oferite de conceptul juridic. Mulțimea ideală a tuturor conceptelor juridice formează realitatea juridică. O mulțime ideală care se conține pe sine, pentru a se separa perfect de lumea exterioară, simplu pretext discursiv.

Conceptele juridice au referent, pe care îl creează și proiectează în și din această realitate juridică. Ar fi inexact, deci, să conchidem că ele ar fi lipsite de un referent. Numai că, față de limbajul comun și discursul științelor tari, referentul oricărui concept juridic se regăsește în dimensiunea juridică discursivă. La aceasta se referă orice concept juridic, la discursul dreptului, iar nu la ansamblul lucrurilor sensibile ori comprehensibile, pe care îl putem numi lumea înconjurătoare. Identic ar fi să spunem că dreptul are un referent specific inclus, cu efectul că orice concept juridic este autoreferențial. Nu este nicio contradicție, ci o subliniere a certitudinii că conceptele sunt imanente realității juridice, pe care o formează, descriind-o. Astfel se poate mai clar evidenția specificitatea unui fenomen (juridic), care are nevoie de întemeiere normativă, concretizată prin enunțuri deontice, strânse în jurul unor concepte care le exprimă abreviat. Un contract de închiriere concret a unui imobil din Lugoj este imposibil [neputând nici exista aieva, dar nici măcar imaginat] fără conceptul de locațiune. Imobilul și închirierea sunt posibile doar în realitatea juridică, una care le pune la dispoziție persoanelor mijloacele discursive adecvate acestei situații *de jure* (e.g. act juridic, creanțe, chirii, termene extinctive, cauză juridică). Prin urmare, nu uzul sau folosința efectivă a imobilului din Lugoj face posibilă și explică închirierea, ci invers. Dacă ne imaginăm un tărâm ori un ev în care locațiunea nu era cunoscută juridic,

realitatea omonimă nu ar fi existat. *Ex facto oritur jus* pare, deci, eficient doar în mitologia juridică.

Conceptele juridice condensează un regim juridic, fiind de aceea enunțuri prescriptive. Destinatarii acestui de discurs sunt oamenii, transfigurați în subiecți de drept, în persoane care se văd ținute ori îndrituite la un anumit comportament social. Întrebarea ar fi dacă unor asemenea propoziții sau enunțuri li se pot stabili o valoare de adevăr. Altfel spus: conceptele juridice ar putea fi judecate ca adevărate ori false? Când se consideră că doar enunțurile descriptive ar putea fi adevărate (sau nu), se ia în considerare că ele se raportează la o lume din exteriorul discursului care îl exprimă. Deci, propozițiile descriptive au un referent plasat în lumea înconjurătoare. „Acum plouă!” este un enunț simplu de verificat: se constată *propriis sensibus* dacă starea actuală de fapt corespunde meteorologic semnificației propoziției. În același perimetru factual²² și descriptiv poate funcționa și principiul logic al non-contradicției, căci empiric este imposibil de probat ca simultan în același loc să plouă și să nu plouă.

Conceptul juridic poate fi înțeles ca un enunț prescriptiv, dar nu unul de genul „închide ușa!”. Cel din urmă ordin este exprimat verbal, având și un referent factual: ușa dintr-o anumită cameră, rămasă deschisă. Referentul oricărui concept rămâne discursiv și i se măsoară valoarea de adevăr raportat la dimensiunea discursivă la care se referă, iar nu direct la vreun reper *de facto*. Consecința nulității unui contract poate fi inclusiv obligarea la restituirea prestațiilor executate în temeiul titlului nul. *Restituirea* este un

²² La fel se întâmplă și dacă reperul este strict intelectual ori ideal, dar rămâne străin de a-realul juridic. De pildă, atunci când ne referim la senzații, idei, construcții intelectuale sau teorii, valori ori opțiuni estetice, toate sunt excentrice dreptului, putând fi considerate *fapte* (non-juridice). Sensibil și abstract nu este o deosebire care să intereseze conceptul juridic.

concept juridic, adică are un regim juridic anume²³ al cărui referent este exclusiv juridic, iar nu factic. Referentul este strict juridic și cuprinde actul civil plus sancțiunea nulității, iar efectul juridic al unui determinism discursiv impune *restituirea*, care prinde consistența de-drept a unei *creanțe*. Astfel fiind, conceptele juridice pot fi judecate ca adevărate ori false, însă nu relativ la un reper exterior realității juridice ori factual, pe care conceptele nici nu-l pot exprima. Conceptul juridic nu este o oglindă.

Sensul specific al adevărului conceptului juridic este coerența sistemului de drept. E o exigență derivată nu din raportarea la lumea înconjurătoare, ci la regulile logicii de respectat și de integrat în discursul juridic. Dacă un concept este construit contradictoriu, cu tensiuni logice interne, avem de-a face cu un enunț prescriptiv fals. În definitiv, nici în viața cotidiană ordinul „închide și deschide ușa!” nu are sens și nu va fi urmat. Paradoxul este că discursul juridic se prezintă azi atât de dens (textual) încât face dificilă (uneori) observarea lipsei sale de coerență ori înfrângerea principiului non-contradicției. Dar textele-de-lege care simultan impun și exclud consimțământul creditorului la preluarea de datorie²⁴, ori cele care definesc contractul ca acord de voință al părților sale ce poate fi însă completat de voința unui terț²⁵, ridică cel puțin semne de întrebare asupra valabilității parțiale a conceptelor vizate. Iar interogațiile se traduc curent atât într-un regim juridic incert (de aplicat la spețe propriu-zise), cât și în ambiguitatea logică a conceptelor reglementate contradictoriu. *A fortiori* exigența coerenței ori respectul principiului non-contradicției ar fi de aplicat obligatoriu inclusiv noțiunilor juridice, chiar dacă funcția lor practică le face doar instrumente explicative.

²³ Art. 1635-1649 C.civ.

²⁴ De comparat art. 1605 și 1608 C.civ.

²⁵ De juxtaopus art. 1166 și 1182 alin. (2) C.civ.

Enunțurile descriptive de fapte, oricare ar fi acestea (economice, naturale etc.)²⁶, nu pot constitui concepte juridice²⁷. Evident, există definiții legale descriptive, adică analitice, există de asemenea enumerări și alte tehnici de redactare a normelor de drept care par să imite propozițiile descriptive din limbajul comun sau din științele tari, care ne explică lumea înconjurătoare (fizica, chimia...). În plus, textele-despre-drept compunând metadiscursul juridic, înfățișate în special prin lucrările doctrinei, sunt pline de propoziții descriptive și repetitive ale textelor-de-drept, a normelor în sine. Niciuna dintre cele două situații nu justifică concluzia că ar exista concepte juridice sub forma unor enunțuri descriptive de fapte prezente aieveja, ci doar de ipoteze *de jure*. Pentru metadiscursul doctrinal, situația este simplă, căci un asemenea discurs nu are în sine puterea să pună, să edicteze o normă, adică un regim juridic. Mai mult, exemplificarea clasică a dolului cu faptul că unei persoane i se prezintă tabloul pus la vânzare ca fiind original și nu o fotocopie, este o descriere a unei situații de fapt, nu a dolului în sine, nu a conceptului însuși. În fine, în primul caz, cel al definițiilor legale descriptive, enunțul definitoriu și enumerările legale²⁸ cuprind elemente de drept constitutive de

²⁶ Afară plouă. Ursul nu are coadă. Prețul vinetelor a scăzut. În schimb, „România este republică” descrie o stare de drept, nu una de fapt. Enunțul e parafrizarea textului-de-lege constitutiv de republică al articolului 1 din Constituție: „(2) Forma de guvernământ a statului român este republica.”

²⁷ Acestea nu definesc și nici nu califică juridic faptele. O împrejurare sau un eveniment nu devine „fapt juridic” decât dacă este descris ori sugerat de ipoteza unei norme, altfel evenimentul rămâne doar un fapt (nejuridic, adică neinteresând dreptul). Forța majoră e doar o noțiune. Evenimentul (la care ea se referă) dobândește valoare juridică, devenind un „fapt juridic”, doar pentru că referentul său este discursiv, exprimat printr-o normă de-drept, de pildă art. 1351 C.civ.

²⁸ Art. 1481 alin. (3) C.civ. poate constitui un exemplu de jaloane, necesar calificării în concret a unei obligații ca fiind de mijloace.

concepte, iar nu stări de fapt, care nu pot intra în componența intelectuală a unui concept.

Cercetând scopul și funcțiunea categoriilor juridice, putem lesne înțelege că ar fi dificil de redus conceptele juridice doar la regimuri normative onerative sau imperative. Dacă există ansambluri de texte-de-lege interpretative, de drept tranzitoriu, supletive, dispozitive, de drept internațional privat ori chiar de drept internațional și european etc., devine obligatoriu de acceptat expansiunea, dacă nu inflația discursivă ce afectează astăzi mulțimea conceptelor juridice. Prin urmare, în toate cazurile, concepte juridice sunt enunțuri constitutive de realitate juridică, care presupun să fie examinate sub aspectul validității și a eficienței lor. Ultimele două aspecte ori criterii nu înlătură din discuție valoarea de adevăr a conceptului juridic, ci doar îl exemplifică (prin validitatea normei, specie de coerență normativă), respectiv îi cântărește utilitatea socială (eficiența juridică).

Teza permite distincția netă între ceea ce este un anumit drept deja normat, printr-un text-de-lege, de ceea ce se spune despre acesta. Eventuala confuzie dintre cele două aspecte se disipă de îndată ce evidențiem regimul juridic aplicabil concret, care nu este o părere ori o opinie analitică, ci un set de reguli juridice. Triajul se aplică inițial normelor, pentru a putea identifica *in vitro* regimului juridic, nu faptelor, pentru ca ulterior să transliterăm juridic și faptele. Acceptarea conceptului juridic ca obiect de-drept ne permite interpretarea normelor în conexiune nu numai cu celelalte reguli de-drept, dar și cu realitățile nejuridice. Doar un exemplu.

Astfel, raportul de cauzalitate, prezent structural în răspunderea civilă, este un concept eliptic, indispensabil oricărei tip de responsabilitate, dar frecvent redus analitic la un determinism fizic ori mecanic. Determinismul, comprimat aici la ideea că orice fenomen are o cauză, trebuie distins după cum vorbim de răspunderea civilă sau de realitatea înconjurătoare.

Determinismul juridic nu este o consecință a celui mecanic, ci o modalitate de a face posibilă tehnic, printre altele, răspunderea civilă. Raportul de cauzalitate nu se rupe juridic decât dacă părintele dovedește că faptul prejudiciabil al copilului său a fost determinat de altceva anume, mai puternic decât copilul. Nu se măsoară însă fizic forțele implicate, ci se compun juridic după reguli civile (cum ar fi forța majoră). În fine, tot raportul de cauzalitate ar putea fi evocat și cercetat pentru a ilustra că un concept nu e oglindirea unui fapt nejuridic ori înfățișarea juridică a determinismului mecanic. Raportul de cauzalitate implică imputare, dacă răspunderea e subiectivă, pe care o înlocuiește însă cu o conexiune între alte noțiuni juridice, atunci când răspunderea e obiectivă²⁹. Prin urmare, același efect factual (dauna) impune raporturi cauzale juridice diferite în funcție de tipul de răspundere invocată. Iată o dovadă a respingerii aplicării în drept a determinismului mecanic, ultimul impunând inexorabil ca același cauză să producă același efect, în circumstanțe identice ori similare.

În fine, conceptul juridic ne permite să acceptăm imperfecțiunea normativă ca fenomen inerent și endogen discursului juridic. Imperfecțiunea reglementării în drept nu este urmarea firească a lucrării unei ființe umane recunoscut perfectibile, dar nici a substanței mundane a dreptului pozitiv. Explicația ține de specificul discursului juridic exprimat prin textele-de-lege. Orice ansamblu de norme, oricum le-am grupa (național, european) sau decupa (civile, penale, administrative), formează o mulțime structurată de propoziții și enunțuri juridice. Autoreferențialitatea acestor enunțuri explică atât fenomenul curent de inflație legislativă, cât și carența normativă, manifestate concomitent și exprimate distinct, printr-o repudiere publică fie a labirintului infernal juridic, fie a vidului legislativ.

²⁹ Elementele concrete depind exclusiv de răspunderea invocată, cum ar fi paza lucrului, raportul de prepușenie, vinovăția calificată, viciu ascuns etc.

Ambele se condiționează și se explică prin deschiderea sensurilor conceptului juridic. Un concept se întâmplă să devină neadecvat prin utilizare, căci regimul juridic pe care îl exprimă e considerat insuficient (ideologic, practic, tehnic). Logic însă, insuficiența juridică se raportează la sine, la obiectul pe care îl creează și exprimă orice concept juridic. Nu e vorba că acesta nu ar mai corespunde progresului societății, ci că posibilitățile sale de interpretare sunt epuizate, fiind astfel justificată înlocuirea sa cu un nou concept, ori cu modificarea legislativă a celui preexistent. Producția normativă este un efort de creare a unui nou referent juridic la care se raportează conceptul (cel nou, cel vechi, cel modificat). Asistăm la un proces de expansiune a referentului juridic, înglobat în concepte, care se accelerează pe măsură ce se urmărește explicarea doar juridică a normativității sociale. Întreaga societate devine captivă dreptului, iar limitele interpretării sau calificării sale explică, deci, atât supraelasticitatea semanticii conceptului, cât și nevoia retorică de primenire a acestuia.

Surprindem astfel un fenomen politic de ajustare referențială a conceptelor juridice, prin propoziții. Iar orice enunț (autoreferențial sau nu) există firesc numai prin înfățișarea și înțelegerea propriei sale semnificații. Însă premisele silogismului, constitutive de concept juridic, nu pot fi infinite, căci altfel concluzia devine imposibilă³⁰, prin mulțimea de sensuri pe care ar presupune-o. Practicarea unui drept ca un discurs³¹, prins astăzi în texte-de-

³⁰ Dacă privim exclusiv la structura unei norme, ipoteza sa nu poate cuprinde o infinitate de situații, exprimate în tot atâtea propoziții minore (logice), cărora să le corespundă tot o infinitate de propoziții majore. Și un număr mare de enunțuri, nu neapărat o infinitate, ar face silogismul imposibil, căci nu se poate trage o concluzie.

³¹ Dacă dreptul nu ar fi un discurs, o înșiruire ordonată de enunțuri, nu i s-ar aplica regulile logicii, care ținesc aceste propoziții de-drept. Un drept înțeles ontologic [ca armonie naturală, ca fapt (social sau nu) împlinit, ca parte a unei cosmogonii încă în derulare, ca magie, ca lucrare

lege, impune și analiza sa logică, iar constrângerile logicii evidențiază clar limitele sale structurale și semantice.

Clauza abuzivă din dreptul consumației și dreptul la viață ar putea fi luate aici ca situații textuale exemplare. Prima înfățișează neputința tehnică a noțiunii civile de „viciu de consimțământ” să asigure cenzurarea morală a contractului de consumație, iar a doua este expresia monopolului normativ de-drept total, exercitat integrat substanțial și interpretativ asupra întregii societății contemporane, unde totul are o expresie juridică, ca rațiune de-drept.

Autolimitarea logică³² a dreptului ar impune și soluționarea relației sale cu metadiscursul juridic. Din vastitatea subiectului, ridicăm aici doar o chestiune³³ legată de calificarea ori de interpretarea juridică. Problema se

divină, ca echitate căutată etc.] nu ar permite concluzia avansată, căci logica nu s-ar aplica dreptului, ci doar propozițiilor exprimând ceea ce se spune despre-drept (metadiscursul doctrinal).

³² Acesta dacă admitem „teza că logica exercită constrângeri normative asupra raționării”, v. M. DUMITRU, *Despre normativitatea logicii*, în Probleme de logică, vol. XXIII, ed. Academiei Române, București, 2020, p. 64. Tipul de logică folosit și natura dreptului (ca sistem) sunt două repere esențiale de considerat cât vom încerca să discutăm interogațiile de mai sus. „*Concepția standard* despre logică – cel puțin în tradiția filosofiei analitice – este aceea că logica este o știință *a priori*. De aceea, dovezile empirice nu au – și chiar, mai puternic, *nu pot avea* – nici o legătură semnificativă cu justificarea logică. Mulți aprioriști logici susțin că principiile și regulile de inferență logice sunt justificabile *a priori* și că, în consecință, ele nu sunt nici coroborabile, dar nici infirmabile empiric.” *Ibidem*. Sublinierile aparțin autorului citat. O tensiune *logică* în plus, deci, pentru empirismul juridic.

³³ Practic, interpretarea juridică urmărește adesea să susțină (și să explice) un text printr-un metatext. O normă e judecată ca validă dacă raționamentul despre ea e considerat corect (logic). Interpretarea devine astfel punctul de intersecție între text și metatext, deși aceste enunțuri ar trebui să se găsească în câmpuri discursive paralele. Altfel spus, silogismul interpretării e compus din premise ce aparțin simultan atât textului de-lege, cât și a celui despre-lege, iar

referă la inferarea, inducerea, unei valori de adevăr din metatext către text. Adică, valoarea de adevăr [validitatea] a unei propoziții din metatext (fals/adevărat) stabilită deja implică aceeași valoare în text (sau a textului)? Este permis, deci, să translatăm validitatea silogismului din metatext asupra textului-de-drept care a constituit referentul metadiscursului? Dacă da, atunci devine posibilă interpretarea în drept, iar valoarea de adevăr îi aparține discursului interpretativ, care devine normă juridică de aplicat. Dacă nu, validitatea unei norme nu poate fi stabilită logic, ci doar tehnic (juridic), iar interpretarea ilogică ar fi singura acceptabilă. Interesant de semnalat că această chestiune nu se dizolvă nici dacă considerăm că enunțurile de-drept diferă în conținut de cele despre-drept³⁴.

1. Clasificare

Conceptele juridice ne permit să percepem sistemul juridic ca pe o structură intelectuală, materializată tehnic în regimuri de-drept variate, cu însemnătate și aplicare practică foarte diferită. Apoi, legăturile stabilite între diferitele concepte sunt de varii naturi și intensități, dar ele ocupă întregul spațiu ori context juridic discursiv. Aceste raporturi sunt, deci, discursive, frecvent textual stabilite, și permit clasificarea și ordonarea conceptelor oferite *de lege lata*. Ele nu ar trebui imaginate izolat și din motivul că unele concepte le explică pe altele, dar mai important, pentru că există *concepte compuse* ori complexe. Înțelegerea lor are nevoie de mai multe regimuri

concluzia interpretativă se impune imperativ cu valoare de adevăr doar textului normativ. Este acceptabilă o astfel de turnură logică? Interpretarea istorică (diacronică), sistematică ori teleologică a normei juridice nu intră sub semnul acestei interogații.

³⁴ Lîmpede, enunțurile din metadiscurs sunt posibil de validat logic (ca adevărate sau nu), fiind judecați de valoare cu referent extern (constituit din norma juridică). Asemenea propoziții sunt descriptive/explicative, formate după regulile aplicabile oricărui silogism (logic formal).

juridice aplicabile, distincția funcțională fiind că asemenea concepte produc consecințe distincte de regimurile elementare și generice care le compun. În fond, efectele distincte și specifice sunt rațiunea creării unor asemenea concepte complexe, prin manipularea conceptelor deja existente. Demontarea lor analitică poate învedera o structură aparte, stratificată și formată dintr-un anumit regim juridic generic, căruia i se asociază un efect juridic specific, definitoriu.

Lingvistic, orice concept complex poate fi definit sintetic, adică prin raportare la un alt concept, căruia i se atașează analitic efectele proprii, pentru a fi recognoscibil. Plata este un *act* juridic săvârșit cu scopul de a stinge o obligație preexistentă. Gajul este un *contract* încheiat pentru a constitui o garanție reală mobilă. Legatul este o dispoziție *testamentară* de natură patrimonială. În general, toate contractele speciale constituie concepte complexe, definite sintetic prin conceptul elementar și generic de contract/act juridic și deosebite prin efectul lor specific, exprimat analitic. Ultimul aspect devine curent și criteriu de clasificare a contractelor, creându-se astfel clase sau categorii distincte de contracte. Pentru contractele nenumite, logica doar pare identică, dar nu se aplică, chiar dacă ele cuprind vocabula „contract”. „Contractul nenumit” nu e decât o noțiune, iar nu un concept, el nefiind caracterizat de un anumit regim juridic tipic, fiind numai rezultatul bricolajului juridic permis de libertatea contractuală. Din acest motiv, „contractul nenumit” nu are o definiție funcțională, ci doar una diferențială, care indică contrapunerea sa generică față de contractele special reglementate, dar fără să poată exprima funcția și efectele tehnice concrete ale *definiendumului*. Efectele juridice și funcția depind esențial de interesul părților actului nenumit, posibil de manifestat grație libertății juridice a cocontractanților.

Dreptul continental funcționează clasic numai în regim de instituire discursivă a *conceptelor elementare și generice*. Acestea descriu regimuri juridice recunoscutibile tehnic, diferite unele de altele, dar care practic nu se pot aplica ca atare. Un concept elementar a fost imaginat fie să alcătuiască un alt concept aplicabil practic, fie să explice juridic, adică să facă posibil intelectual conceptul complex pe care îl compune. Contractul, testamentul, capacitatea civilă, patrimoniul, cauza actului civil etc. sunt exemple din dreptul comun de concepte elementare și generice. Fără ele nu poate exista tehnic, adică un regim juridic special aplicabil, contractul de vânzare sau de donație, asociațiile ori societățile agricole, legatul, compensația obligațională etc. Toate acestea par doar ipostazieri juridice concrete ale unor abstracțiuni lexico-normative. Conceptul elementar și generic este condiția de posibilitate discursivă a instrumentelor existente *de lege lata* sau în practica juridică curentă. În fond, nimic concret nu ar putea exista juridic înainte de a fi imaginat și exprimat (textual/verbal), ceea ce trasează inclusiv limita între două lumi juridice vecine și diferite: raționalismul conceptual și empirismul juridic. Ultimul își dă silința să descopere faptele (sociale, jurisprudențiale, economice) cu importanță și explicație juridice, utilizând jargonul doar un mijloc de comunicare, fără vreo forță euristic-juridică aparte. Orice concept elementar și generic este borna care marchează distincția intelectuală între un orizont juridic constituit discursiv, cu funcție aplicativă social, și orice altceva intelectual posibil (morală, politică, filosofie etc.).

Conceptele elementare și generice nu pot fi definite decât analitic³⁵, adică pot fi explicate prin recursul la perifrază, nu prin trimitere la un alt

³⁵ Reciproca nu e adevărată, în sensul că nu orice definiție analitică generează automat un concept elementar și generic ori s-ar referi la vreunul. Un asemenea concept poate fi identificat și altfel decât printr-o definiție analitică, care să fie explicită și legală. Esențial rămâne totuși regimul juridic acordat obiectului de-drept (*res*), desemnat prin conceptul elementar. Astfel,

concept. Orice definiție a capacității civile constă efectiv dintr-o descriere a elementelor sale constitutive, plus evocarea eventuală a scopului său tehnic. Ansamblul de valori economice și obligații atașate ideal persoanei, cuprins de orice *definiens* al patrimoniului, nu este decât o parafrază, o explicitare lexicală a abstracțiunii *definiendumului*. Conceptele elementare sunt vădit autoreferențiale, surprinzând doar o descriere a obiectului ce urmează să existe intelectual după ce a fost înțeleasă substanța sa abstractă. Triunghiul există independent de trasarea semnului său geometric pe nisip, devenind recunoscutibilă o urmă concretă a poligonului cu trei laturi doar pentru cei ce au deja ideea de triunghi.

Conceptele elementare nu sunt reductibile la altceva decât la ceea ce ele exprimă discursiv, descriind astfel o natură juridică autonomă, un reper definitoriu [*definiens*] pentru conceptele complexe. Oferta de a contracta este un act unilateral, dar acest act poate fi comprimat doar la „act civil” ori „act juridic”, expresii sinonime, desemnând un concept generic și elementar. Regresia *definiensului* este finită, numai până la evidențierea unei naturi juridice elementare, ireductibile și indivizibile tehnic. Un act civil este, deci, un *act*. Orice încercare de echivalare a conceptelor elementare seamănă confuzie, prin dislocarea sau echivalarea semantică a unor categorii care trebuie să rămână bine separate, izolate. Propoziția: „actul civil e fapt pentru

dacă ar fi să comparăm codul vechi cu Codul actual civil, am constata că patrimoniul și capacitatea civilă au aceeași natură de concepte elementare, aceeași semnificație tehnică, dar astăzi sunt definite legal (art. 31; art. 34-35 și 37 C.civ.), lipsite fiind *illo tempore* de orice descriere ori definiție în codicele din 1865.

terți”³⁶, justificată civil prin invocarea regimului probatoriu³⁷ al operațiunii juridice, provoacă tensiuni semantice inutile, căci actul nu e *juridic* fapt pentru nimeni, el având continuu aceeași natură juridică *erga omnes*. „Actul juridic” a fost conceput, ca obiect juridic (*res*), pentru a avea o funcție juridică specifică, un regim propriu și o structură tehnică aparte. Distincția sa față de „faptul juridic” este doar o consecință survenită, o urmare logică a structurii și regimului aparte caracterizând legal actul, și nicidecum scopul originar al creării conceptului elementar „act”. În plus, ideea că *orice* ar putea fi considerat *cândva* fapt (juridic) își are originea într-o folosire neadecvată a jargonului juridic. Neglijența lingvistică are efectul fie să rupă cuvintele de semnificația lor proprie, fie să extindă abuziv și inutil unele denotații prestabilite la un referent nepotrivit. Proprietatea termenilor juridici. Jargonul juridic sancționează utilizarea improprie a conceptelor prin semnalarea unor greșeli tehnice, nu lingvistice.

În dreptul privat, conceptele elementare și generice par să își găsească domeniul predilect de desfășurare discursivă atunci când vorbim despre

³⁶ Ideea e recurentă în dreptul civil, *e.g.* P. COSMOVICI (coord.), *Tratat de drept civil*, vol. I, ed. Academiei RSR, București, 1989, p. 278.

³⁷ Libertatea probatorie există plenar pentru dovada faptelor juridice, justificată și de imposibilitatea (absurditatea?) de a preconstitui probele unor evenimente ce urmează eventual să se întâmple. Cu toate acestea, dovezile nu definesc faptele ori substanța lor, ci doar identifică existența lor circumstanțiată (temporal și spațial). Argumentul probatoriu al identității de fapt al unui act față de terți contorsionează raportul între a ști de un fapt și a-l defini, căci probându-l trebuie să admiti că îl cunoști. Terții cunosc despre actul civil, pe care îl pot dovedi prin orice mijloace, căci nu puteau ei să preconstituie înscrisul nefiind părți, dar aceasta nu înseamnă că actul ar fi un *fapt*. Mai mult, uneori chiar și părțile contractului se pot bucura de libertatea de a-și alege mijlocul probatoriu, ceea ce nu semnifică că actul lor ar fi un fapt, ci o consecință a consensualismului. În alt registru, situația se regăsește, de pildă, și la simulație, *v. art. 1292 in fine C.civ.*

operațiuni juridice. Faptele ilicite ori delictele civile, tehnic pendinte de răspunderea civilă, ar intra în aceeași logică de conceptualizare?

„Răspunderea civilă” nu este totuși decât o noțiune, căci conceptual există mai multe specii diferite de răspundere concrete, iar practic se va aplica una sau alta dintre acestea, iar nu o etichetă generică. Într-o speță, se vor dovedi practic condițiile necesare angajării răspunderii pentru fapta proprie ori a celor definatorii pentru răspunderea pentru lucruri sau se probează elementele răspunderii contractuale ori a celei speciale pentru viciile ascunse cu ocazia vinderii etc. Concret (practic sau teoretic), nu se discută despre elementele generice ale „răspunderii civile”, care de altfel nici nu există normativ ca tare, ea fiind doar o noțiune. Cuvintele „răspundere civilă” nu desemnează un regim juridic aplicabil, ci au forța să sugereze că în discuție sunt delictes sau ne referim la fapte ilicite civile. Noțiunea aproximează câmpul de cunoaștere, oferindu-ne intuiția unui obiect juridic, care se clarifică odată cu indicarea unui concept adecvat.

„Răspunderea civilă” nu este o sintagmă polisemantică, ea nu poate avea decât sensul de *răspundere* și trimite nemijlocit la ipotezele de răspundere prefabricate legislativ. Univocitatea semantică a expresiei „răspundere civilă” este dificil de observat din cauza generalității maxime a noțiunii omonime. În plus, ea pare să aibă o pluralitate nu foarte exactă de referenți, pentru că se referă la toate cazuri speciale de răspundere existente, neidentificând niciunul concret, tocmai pentru că e o noțiune, iar nu un concept. În fine, specificul tehnic al răspunderii subiective, descriind un pretins drept comun în materie de responsabilitate civilă delictuală, contribuie din plin la obliterarea funcției de noțiune generică a sintagmei „răspundere civilă”. Generalitatea imanentă a unei noțiuni ar trebui să ne oprească logic să discutăm despre sensurile *lato* ori *stricto* ale răspunderii

civile³⁸. „Răspunderea civilă” este numai un numitor *lingvistic* comun și lax al unor concepte juridice distincte *normativ*, prin regimul lor juridic special. Noțiunile juridice, prin natura lor sunt generice, iar nu concrete, importanța lor lingvistică premergând celei funcționale, care rămâne definitorie pentru conceptul juridic.

Din cele ce preced ar trebui dedus că în toate situațiile de reglementare legală a unor acte juridice, vom asista la o creație *de lege lata* a unor concepte juridice? Nu neapărat!

„Remiterea de datorie are loc atunci când creditorul îl liberează pe debitor de obligația sa.”³⁹ Este remiterea de datorie o noțiune sau un concept, aducând chiar cu unul elementar și generic? E sintagma „remitere de datorie” denumirea unei operațiuni juridice dotată cu un regim juridic suficient de caracterizat pentru a conchide că suntem în prezența unui concept? Regula ne spune că remiterea de datorie desemnează o convenție, iar excepția o reprezintă legatul de liberare; asta dacă considerăm că regimul de drept comun al obligațiilor se desfășoară *inter vivos*, succesiunile marcând o arie normativă distinctă și, deci, exclusă aici. Remiterea de datorie este deci un contract extinctiv ale cărui părți coincid cu subiecții raportului obligațional

³⁸ *Contra*, C. PAZIUC, *Răspunderea contractuală*, ed. Universul Juridic, București, 2019. Autorul se referă expres la răspunderea contractuală al cărei sens restrâns ar desemna „doar remediul daunelor-interese pentru neexecutarea obligației contractuale”, iar în sens larg, sintagma ar viza „ansamblul remediilor pe care legea le pune la dispoziția creditorului pentru protecția interesului său pozitiv.” *Idem*, p. 24. Se întemeiază astfel înțelesurile largi pe o noțiune vagă (*remediul*), ceea ce face infernală depistarea unei naturi juridice (în sens larg?) a răspunderii contractuale *lato sensu*, cuprinzând varii mecanisme (*e.g.* daune-interese, executări silite, rezoluțiunea ș.a.). Numai că fiecare dintre acestea are regimul său aparte, atașat *stricto sensu* unui termen, iar nu generic „răspunderii contractuale”.

³⁹ Art. 1629 alin. (1) C.civ.

stins integral⁴⁰. Regimul dedicat legal expres acestui presupus contract special e scheletic și inutil, căci efectul urmărit de acest regim special se poate obține simplu și direct prin aplicarea normelor generale (de la obligații). Totuși, între aceste norme speciale, una singură se remarcă: remiterea de datorie „poate fi cu titlu oneros sau cu titlu gratuit, potrivit naturii actului prin care aceasta se realizează.”⁴¹

Dacă luăm ca premisă definiția legală și efectul urmărit de părțile remiterii de datorie, ultimul text legal citat mai sus ar trebui să-l considerăm nescris, neavând sens – dacă ne referim la *oneros*, și inutil – dacă ne referim la *gratuitatea* remiterii. Remiterea de datorie rămâne, prin cauza sa juridică, o liberalitate. Onerozitatea sa nu este decât o falsă variantă, la fel de absurdă ca și cum am spune că vânzarea ar putea fi oneroasă ori gratuită, iar donația, fie gratuită, fie oneroasă. În alți termeni, imperativele logice impun concluzia incoerenței reglementării, cu efectul eliminării din regimul juridic a normei care prevede „titlu oneros” al iertării de datorie.

Miza textului legal, care prevede și posibilitatea unei improbabile iertări oneroase de datorie, era dată de faptul că el constituie singurul reper normativ ce ar fi permis eventuala calificare a remiterii de datorie ca un concept juridic aparte, iar nu o simplă aplicație a unor reguli preexistente. Remiterea gratuită rămâne o donație indirectă, căreia i se aplică regimul obișnuit al liberalităților *inter vivos*, cu puține excepții. Donația este conceptul complex prin care se explică remiterea de datorie. Ultima nu constituie decât o noțiune juridică, o aplicație a unui concept mult mai

⁴⁰ Remiterea parțială de datorie poate fi privită și din alt unghi, unul materialist, care nu înfățișează efectul stingător al actului de iertare de plată, ci doar o diminuare a prestației datorate. Aici nu ne interesează decât efectul extinctiv total și nici deosebirea eventuală între remiterea de datorie și iertarea de plată a debitului.

⁴¹ Art. 1630 alin. (2) Cciv.

sofisticat, căci iertarea oneroasă⁴² rămâne inclusiv teoretic imposibilă. Concluzia – în această materie – ar interesa mai degrabă tehnica de legiferare și ar depinde de răspunsul la întrebarea: care ar fi sensul prezenței *expressis verbis* a unor norme legale neputincioase să creeze regimuri juridice specifice? Problema subzistă însă și analitic, din moment ce obiectul juridic de prisos reglementat se poate [întâmpla și explica] tehnic prin simpla aplicare concretă a regulilor preexistente în dreptul comun.

Exemplul cercetării specificului remiterii de datorie ne permite să evidențiem că orice concept juridic are un tăiș normativ, funcționând ca un brici al lui Occam. El devine un instrument al principiului simplității, care ne comandă să rămânem firești și să nu complicăm inutil nici textele-de-lege, dar nici textele-despre-lege. Conceptele juridice trebuie create exclusiv când se urmărește instituirea unui regim juridic special, iar nu pentru a evidenția *de lege lata* doar o eventuală aplicație, posibilă tehnic prin jocul principiilor și al normelor generale de drept.

Și alte clase ori categorii ale conceptelor juridice mai pot fi evidențiate, dar aici ne oprim. Terminologic, ar trebui totuși să limpezim și sensul „instituției juridice”. O sintagmă tocită deja prin utilizare aleatorie, ea fiind aplicată – practic și doctrinal – oricărui obiect juridic, ceea ce nu pare foarte lămuritor. Prețul nu are cum să fie o *instituție*, pusă alături de acceptarea succesiunii ori de beneficiul de inventar, de daunele morale sau de ipotecă. Semnificația *instituției* are o valoare eminentă stilistică, iar nu instrumentală. Ea interesează exclusiv maniera de exprimare, atunci când am

⁴² Onerozitatea trebuie să caracterizeze chiar actul iertării de datorie (art. 1172 C.civ.), iar nu să fie dedusă dintr-un alt act sau dintr-o succesiune de alte acte. De pildă, în schimbul reducerii datoriei, debitorul plătește unui terț ceea ce îi datora deja acestuia creditorul *solvensului*. O asemenea ipoteză descrie nu o remitere oneroasă de datorie, ci o succesiune de acte distincte. Oricum, nici pentru o asemenea schemă juridică nu ar fi indispensabilă reglementarea expresă a remiterii de datorie în forma existentă *de lege lata* azi.

dori să desemnăm un mecanism juridic ori un ansamblu normativ centrat în jurul aceluiași obiect al reglementării, cum ar fi succesiunile, contractele, căsătoria, drepturile de autor, tratatele internaționale, justiția constituțională etc. „Instituția juridică” nu are, deci, o valoare funcțională ori analitică proprie, ci exclusiv metaforică, dar care riscă să se estompeze drastic până la dispariția forței sale de sugestie, ca efect al excesului de întrebuințare pentru a indica orice noțiune juridică, oricât de anodină ar fi aceasta.

C. Importanța tezei

Distincția între noțiune și conceptul juridic ar aduce mai multe beneficii, unele strict lingvistice, altele inclusiv tehnice. Lexicul juridic ar câștiga în coerență și limpezime, folosind diferit termenii *noțiune* și *concept*. Am profita și de o atenționare suplimentară semantică, înregistrându-se mai apăsător separația dintre discursul ori textul-de-drept și metadiscurs, adică textul-despre-drept. Termenii apar în jargonul juridic din două surse principale – fie din lege, fie din explicarea ei doctrinală, pentru esențial –, ceea ce nu ne indică și valoarea ori importanța lor tehnică. Noțiunea poate fi detașată de conceptul juridic, ultimul fiind o creație exclusiv de-drept, identificată primordial într-o sursă legală, ceea ce imprimă conceptului semnul unui regim juridic distinct (aplicabil special și concret). În lipsa acestuia, vom discuta exclusiv despre noțiuni juridice. Orice concept este și o noțiune, dacă ne referim doar la lexicul juridic, dar tehnic, un concept este un cod, un semn al unui regim juridic, semnificația sa fiind de obiect juridic aparte (*res*). Preluarea în metatextul juridic a conceptelor nu poate avea decât importanță explicativă, căci apariția lor este datorată exclusiv nomothetului, oricare ar fi acesta. Deci, numai conceptul juridic este simbolul unui regim juridic depistabil (și aplicabil concret).

Principiul coerenței⁴³ conceptelor juridice, dedus din analiza logică a propozițiilor juridice și a autoreferențialității conceptului, ne pune la dispoziție un instrument de analiză legislativă obiectiv. Adică un mijloc, un instrument de cercetare ce poate fi folosit indiferent de orientarea ideologică a autorului cercetării juridice. Obiectivitate nu înseamnă renunțarea la opiniile proprii, ci utilizarea unor repere fixe, iar nu arbitrare, depinzând de înclinațiile și părerile fiecăruia. Orice text existent *de lege lata* ar trebui, deci, cercetat dintr-o perspectivă strict tehnică, adică evidențiind importanța sa raportat la semnificația sa juridică proprie, fără vreo interferență cauzată de unele preferințe sau urgențe personale. Concentrarea pe discursul legislativ, pe suportul său textual, face posibilă izolarea factorilor externi de juridic în cercetarea conceptelor juridice. Coerența conceptului permite să evidențiem tensiunile sale interne, dacă există, lipsa de respect față de celelalte repere textuale, dar și identificarea diverselor influențe ideologice, recognoscibile în special datorită cuvintelor strecurate în textele-de-lege.

Nicio o analiză discursivă nu face inutilă o privire asupra juridicului și din alte unghiuri (economice, sociologice, psihologice, morale etc.), dar ea surprinde lumina venită din interiorul textului de-lege, care poate clarifica tensiunile și specificul său discursiv. După cum textualismul juridic nu devine un manifest pentru neutralizarea persoanei juristului, căruia nu îi prescrie nimic: nici să devină aseptice filozofic, nici apolitic ori amoral, cu atât mai puțin vegan. Coerența textuală a conceptului juridic nu este decât o riglă de măsură a ceea ce deja dreptul a exprimat obiectiv, egal cu sine însuși, nu raportat la promisiuni *de lege ferenda*.

⁴³ Un concept e considerat fals, dacă generează un „conflict de calificări”, din cauza contradicțiilor sale interne, v. F. ROUVIÈRE, *Karl Popper chez les juristes : peut-on falsifier un concept juridique ?*, Revue de la recherche juridique. Droit prospectif. 2014-5 – N° spécial. Cahiers de méthodologie juridique, no. 28 [/2014], p. 2226.

Simplitatea reglementării juridice și exprimarea clară a normelor de drept ar fi mai degrabă imperative ale bunului-simț juridic, decât descrierea vreunei reguli sofisticate ori a vreunui principiu mirobolant. Dar, asiduitatea cu care se înfrâng nonșalant aceste imperative firești ar impune totuși folosirea unui instrumentar suplimentar (pe lângă apelul la cumpătare textuală), într-un prezent continuu al abolirii simțului măsurii juridice al legiferării. Conceptul juridic poate fi manipulat pe post de asemenea instrument ori mijloc tehnic, căci el ne permite să comparăm exact ce aduce *juridic* fiecare normă nou apărută, ce eventual concept creează sau modifică ea (în mod semnificativ și necesar). În absența unui asemenea efort de creație, orice nou text de-lege e gol, umplându-se de inutil juridic, sporind redundanța discursivă și inflamând cronic logoreea legislativă.

Practicarea unui textualism analitic nu ne împiedică să subliniem că unele valori esențiale, pentru individ și societate, sunt lăsate în afara sferei semantice a conceptului juridic, fără de care viața ar deveni infernală: libertatea, iubirea, echitatea, morala, fericirea, coeziunea socială... Dreptul nu este însă decât o sumă de texte plate cărora trebuie să le circumscriem exact semnificația funcțională, denunțând simultan orice tendință de imperialism explicativ și regulator al dreptului pozitiv.

Conceptul juridic pare imposibil de disociat de norma de drept, care îi permite să existe și pe care simultan o exprimă. Calificând starea actuală a dreptului ca un pozitivism structural, orice concept devine un produs textual de natură normativă. Vorbim despre un enunț de-lege constitutiv de obiect juridic (*res*), având o funcție prospectivă variabilă – de la imperativ-regulator, la cea simplu-organizatoare –, care frecvent ilustrează caracterul dogmatic⁴⁴

⁴⁴ Dogmatica juridică înțeasă aici în sensul unui „discurs savant care urmărește să interpreteze și să sistematizeze dreptul în vigoare.”, v. F. ROUVIÈRE, *Le fondement du savoir juridique*, op.cit., p. 20.

atât al dreptului, cât și al meta-discursului său. Nu în ultimul rând, unele concepte ar putea fi deturnate și către o funcție interpretativă, concretizată în reperul de drept pe care ele îl exprimă, dar și în transformare lor în grilă de citire a unui ansamblu normativ, a unor instituții, pe care le-ar putea caracteriza ori măcar descrie.

II. Antiteze

Viziunii noastre, mai sus înfățișate, i se pot contrapune alte abordări, sistematizarea lor forțându-ne să observăm **(II.A)** indiferența și inversiunea semantică, unde amalgamat se discută despre *conceptul de concept juridic; conceptul de concept, conceptul juridic și conceptul de drept; noțiunea de noțiune juridică* ori doar se preferă conceptului termenul de *categorie juridică*. Apoi vom caracteriza succint **(II.B)** ontologismul juridic, cu surprinderea unei *ontologii apofatice*, abordând inclusiv **(II.C)** nihilismul conceptual, dar și o specie de **(II.D)** normativism juridic, pentru a încheie discuția cu o concluzie, iar nu cu o sinteză.

A. Indiferență și inversiune semantică

În limbajul comun, *conceptul*⁴⁵ înseamnă o „idee generală care reflectă corect realitatea; noțiune” (DEX), putând fi, deci, sinonim cu *noțiunea*. Raportul de sinonimie îl regăsim inclusiv în jargonul juridic⁴⁶, căci atât doctrina⁴⁷, cât și practica folosesc de obicei nediferențiat celor două vocabule, conotația lor fiind identică: un termen abstract, ori un rezultat al înțelegerii lumii, pe care conceptul/noțiunea o reflectă parțial. Noțiunea ori conceptul nu ar fi decât un condensat de cunoaștere, de însușire abstractă, o „representare simbolică”⁴⁸ a existenței unui anumit lucru cercetat. Ultima idee, un *definiens* oferit și de DEX, face din *concept* un instrument al cunoașterii lumii înconjurătoare, căci el ar descrie ideal – mai mult sau mai puțin exact – imaginea lucrurilor găsite în lume. Această accepțiune implică, pentru doctrina juridică, recunoașterea tacită a unei substanțe obiective a dreptului, poate nedeterminată, dar sigur autonomă față de orice discurs juridic, pe care dreptul numai o reflectă, o transpune terminologic prin *conceptul* juridic.

⁴⁵ < *conceptus* [< *concipio*] (lat.), acțiunea de a conține, de a cuprinde, gândire, fruct, concepțiune (Gaffiot).

⁴⁶ M. LOISELLE, *L'histoire des concepts juridiques et la question du contexte*, în L. ISRAËL, G. SACRISTE, A. VAUCHEZ, L. WILLEMEZ (coord.), *Sur la portée sociale du droit. Usages et légitimité du registre juridique*, PUF, Paris, 2005, p. 35.

⁴⁷ De pildă: A. SÉRIAUX, *La notion juridique de patrimoine. Brèves notations civilistes sur le verbe avoir*, *Revue trimestrielle de droit civil*, no. 4/1999, p. 801; E. FOUASSIER, *La notion juridique de médicament : simple qualification ou véritable définition ?*, *Titre VII du Conseil constitutionnel*, no. 11/2023.

⁴⁸ L. ROLLAND, *Sur les notions juridiques indéterminées. Les tiers en droit privé québécois, ces étranges étrangers*. *Revue générale de droit*, 35(4), 2005, p. 533, online: <https://doi.org/10.7202/1027180ar>.

O asemenea viziune este de inspirație ontologică. Ea transformă dreptul într-o ontologie, aparatul său discursiv devenind un simplu instrument textual asertiv, care doar explicitează o lume deja instalată în afara discursului juridic. O lumea dată și oglindită lexical nu are nevoie neapărat de distincția *noțiune vs. concept*, pentru că ambele cuvinte pot îndeplini aceeași funcție: reprezintă ideal o lume deja alcătuită, aptă a fi cuprinsă intelectual și explicată, mai apoi. Implicațiile ontologiei juridice asupra jargonului juridic sunt mai jos amintite, dar ele sunt oricum incongruente cu textualismul juridic, căci un text-de-drept nu este acceptat decât ca expresia discursivă a realului, lipsit de orice putere constitutivă de-drept (pozitiv).

1. Conceptul de concept

François Collona d'Istria – pentru a se depărta de o asemenea ontologie – ne propune experiența unui „concept al conceptului juridic”⁴⁹. Efortul intelectual este fracționat aici în două, căci el presupune întâi „să observăm conceptele în vigoare în știința înțeleasă ca o zonă de investigare, mai apoi, să emitem o ipoteză asupra a ceea ce este un concept”⁵⁰. De subliniat că pentru autor „în știința juridică vor trebui căutate conceptele și modul lor de folosire”⁵¹, el având ambiția de a propune o definiție generală a conceptului, pusă la căpătâiul oricărui discurs științific, aplicabilă apoi fiecărui domeniu de cunoaștere specializat, inclusiv dreptului.

Toate acestea după ce acceptăm că „conceptul de concept în drept presupune să putem cunoaște și vorbi despre non-sensibil. Dacă există ceva precum conceptele în drept, concepte despre care va fi vorba atunci când

⁴⁹ F. COLONNA D'ISTRIA, *Le concept de concept juridique*, Revue de la recherche juridique. Droit prospectif. 2012-5 – N° spécial. Cahiers de méthodologie juridique, no. 26 [/2012], p. 2246.

⁵⁰ *Idem*, p. 2247.

⁵¹ *Ibidem*.

înțelegem natura și sensul conceptului de concept, aceasta implică să-l cunoaștem, admitând ca el să poată purta asupra unui alt lucru decât sensibilul. Altfel spus, conceptul conceptului în drept presupune o evidențiere dublă a metalimbajului. Mai întâi, pentru că orice considerare a conceptului asupra conceptului ține de epistemologie. Apoi, pentru că materia asupra căreia poartă conceptul în drept nu poate fi una empirică, în sensul clasic al sensibilului: dreptul este înainte de toate format prin texte și conținut de acestea, iar sensul acestor texte este vehiculat și organizat de concepte.”⁵²

Abandonând orice pretenție de ontologie, conceptul se plasează acum într-un ansamblu fenomenologic explicativ – strâns legat de definițiile sintetice (de sinteza în general, înțeleasă ca proces cognitiv aparte) – și centrat în fond pe semnificația pe care o oferă lucrurilor la care el se referă.

„Conceptul este definiție, căci – înainte ca un cuvânt să fie definit – nu poate exista conceptualizarea. Un cuvânt pe care nu știm să-l înlocuim print-un enunț definitoriu nu ține de domeniul conceptului, ci de înțelegere intuitivă. Astfel, dacă reluăm triada lingvisticii clasice, unde se distinge semnificantul, semnificatul și referentul, conceptul este ceea ce corespunde semnificatului. Cât timp semnificatul nu este formulabil în alte cuvinte decât în cele ale semnificatului, nu există niciun concept. Altfel spus, conceptul sau semnificatul nu poate fi decât în ordinea formulării de limbaj.”⁵³ „Idea generală și abstractă – aceasta este noțiunea de concept. Sinteza – ea este conceptul conceptului. Rezultă că un concept al conceptului propus aici este nu o noțiune de concept. Aportul său cognitiv se cristalizează în funcția sa argumentativă.”⁵⁴

⁵² *Idem*, p. 2245.

⁵³ *Idem*, p. 2249.

⁵⁴ *Idem*, p. 2264.

Aceasta nu înseamnă că alegerea vocabulei *concept*, pentru a numi instrumentul de cunoaștere omonim, ar fi aleatorie, sinonimia sa cu *noțiunea* fiind obligatoriu exclusă. „Putem numi definiția analitică *noțiune* sau *calificare*, în timp ce definiția sintetică este *conceptul* însuși.”⁵⁵ Există deosebire de tip de cunoaștere și de profunzime cognitivă, ambele separând cei doi termeni, cu efectul că întregul jargon juridic e compus doar din concepte și noțiuni. „Fiecare cuvânt din vocabularul juridic ar avea propria definiție analitică, pe care o putem numi noțiune sau calificare, dar și definiția sa sintetică, care nu este altceva decât conceptul. Astfel se distribuie între ele funcțiile analizei și ale sintezei. De ce conceptul s-ar limita doar la definiția sintetică? Pentru că o asemenea definiție, prin maniera sa de construcție – adică în mod empiric – *concepe* realul sesizat. Conceptul este demersul specific cunoașterii: numai conceptul, deci sinteza, aduce o cunoaștere nouă.”⁵⁶

Practic juridic, adică la nivelul pozitivismului structural (raportat deci la normele legale care compun dreptul obiectiv), impactul sintezei cercetării juridice se traduce în identificare naturii juridice aplicabile *in casu*; ea rămâne atașată tot conceptului juridic, iar nu noțiunii. „Natura juridică nu este altceva decât maniera în care juriștii desemnează definițiile sintetice, deci, conceptele. Juriștii sintetizează cu ajutorul interogațiilor care țin de natura juridică.”⁵⁷ Utilitatea practică a fiecărui concept e evidențiată când el „este o grilă de interpretare a regulilor pozitive”⁵⁸, oferind oricărui jurist un mijloc de

⁵⁵ *Idem*, p. 2258.

⁵⁶ *Idem*, p. 2262. Respinsă, ontologia pare să revină, sugerându-ni-se că un concept ar descrie o realitate preexistentă, exact ca în fizică: *gravitația* e numele unei forțe de fapt, prezentă întotdeauna independent de orice nume îi dăm. Așa să fie și cu forța obligatorie a contractului?

⁵⁷ *Idem*, p. 2257.

⁵⁸ *Idem*, p. 2266.

ordonare atât a cunoașterii, cât și a regulilor pe care trebuie să le aplice într-o speță.

Conceptul ajunge în practica juridică desprins din știința dreptului⁵⁹. El este apoi restituit practicii, pentru că orice „cunoaștere nu se limitează la a descrie lumea: ea o explică, teoretizând-o.”⁶⁰ Aspect care devine acut în drept. Pentru Colonna d’Istria, conceptul juridic este un produs al epistemologiei dreptului, inserat într-un metalimbaj aparte, ce reușește în cele din urmă să se răsfrângă chiar asupra dreptului pozitiv. Metadiscursul epistemologic are nevoie de „o definiție sau un concept, ele având o funcție explicativă”⁶¹, iar nu discursul juridic, adică dreptul ca atare, deși explicațiile metadiscursive se reîntorc la bază: dreptul pozitiv. Pentru noi, conceptul e un produs *de lege lata* (al dreptului pozitiv), iar nu simplu enunț asertiv, generat de metadiscurs (oricare ar fi acela – doctrinal sau epistemologic juridic). După cum nu credem că jargonul juridic s-ar putea limita numai la concepte și noțiuni. El este mult mai complex, nelăsând la o parte elemente și structuri existente deja în limbajul natural (*e.g.* vocabular, semantică, morfologie, sintaxă etc.).

Dintre multiplele aplicații făcute de Colonna d’Istria în încercarea de a trasa deosebirea dintre analiză și sinteză, pentru a ajunge cu ajutorul ultimei la concept, amintim aici doar ideile dedicate condiției – modalitate a contractului. „Legea⁶² dă o definiție analitică condiției suspensive, care se mulțumește să descrie ce se ascunde sub această sintagmă, înlocuind-o cu o altă expresie echivalentă. Astfel, condiția suspensivă va fi acel eveniment viitor și incert căruia îi este subordonată încheierea contractului, nașterea

⁵⁹ „Știința rezidă nu în enunțarea regulilor de drept care compun regimul, ci în enunțul care cuprinde justificarea lor conceptuală, aceasta e funcția conceptului, înțeles ca sinteză mai degrabă decât ca justificare ori argumentare” a normelor. *Idem*, p. 2268.

⁶⁰ *Idem*, p. 2268.

⁶¹ *Idem*, p. 2249.

⁶² Dreptul civil românesc are aceeași înțelegere a condiției suspensive, v. art. 1399-1400 C.civ.

obligației. Iar numai un examen minuțios al regimului ne va arăta natura condiției suspensive, deci, definiția sa sintetică.”⁶³ Iar această „definiție sintetică, sau natură juridică, are o dublă funcție: să justifice regimul existent și să fixeze regimul într-un punct încă nedeterminat, dacă e nevoie. Acest regim se caracterizează înainte de toate prin forța obligatorie a condiției.”⁶⁴ Iar concluzia nu întârzie: „conceptual, condiția este un antecontract.”⁶⁵

În termenii noștri, nu sinteza, ci regimul preexistent *de jure* face conceptul, iar expresia *condiție suspensivă* nu este decât *semnificantul* acestui regim prescris legal. „Evenimentul viitor și incert” nu e *semnificatul* condiției, ci constituie un reper *de facto* de evidențiat atunci când trebuie să calificăm o întâmplare ca interesând (sau nu) condiția suspensivă. Esențial însă, reperul *de jure* al evenimentului – referent al conceptului *condiție suspensivă* – e însăși regimului juridic al condiției, activat fiind de voința părților actului. Referentul este textual, inclus în conceptul de condiție suspensivă: norma fiind cea care suspendă efectele actului (iar nu faptul). Autoreferențial fiind, conceptul juridic pune semnul egalității între semnificat și referent, exprimat prin textul-de-drept. Niciun *fapt* [oricât de *viitor* și *incert* ar fi] nu suspendă actul civil, ci doar regula *de-drept*, în lipsa căreia e imposibilă existența juridică a vreunei condiții suspensive.

Imediat sesizăm esența acestui raționament dacă îl aplicăm *termenului*. Și acesta poate fi o modalitate a contractului ori a obligației. Termenul mai poate fi însă și de prescripție, de decădere, de grație etc., dar *nu* ca urmare a *sintetizării* cercetării juridice asupra sa, ci ca efect al unei anumite norme de-drept, căci *de facto*, termenul e mereu același: *timpul*. Semnificatul normativ face conceptul textual. În fine, condiția suspensivă nu

⁶³ F. COLONNA D'ISTRIA, op.cit., p. 2260.

⁶⁴ *Idem*, p. 2261.

⁶⁵ *Ibidem*.

poate fi – structural vorbind – decât o clauză dintr-un contract, iar nu un antecontract, căci partea nu cuprinde întregul.

Collona d’Istria, pentru a trage linie de final, preferă să identifice epistemologia cu metadiscursul, pentru a redescoperi ulterior tot aici originea conceptului. Acceptarea acestui punct e și ea problematică. Aceasta pentru că în drept există – spre deosebire de științele tari⁶⁶ – [minim] trei rânduri de discursuri concentrice: unul legal, al doilea explicator și al treilea de glosă a explicației. Primul e constituit din textul de-lege, al doilea din textul-despre-lege (știința juridică/doctrina), iar abia ultimul formează epistemologia: un discurs despre știința juridică – luată ca obiect aparte de reflecție, pe care vrea să o înțeleagă și să o explice. Observația noastră se impune, pentru că ipoteza de lucru e fixată liber chiar de Collona d’Istria [dreptul e un text], pentru a fi mai apoi abandonată voluntar. În plus, dispozitivul argumentativ propus implică concluzia că adevărurile stabilite în meta-meta-discurs se impun identic pentru textul-de-lege, adică pentru dreptul pozitiv. Acest ultim aspect trebuie studiat separat, căci logic nu se impune de la sine o asemenea inducție ori inferență.

⁶⁶ Ca parte a fizicii, mecanica este o știință al cărei sistem de cunoaștere poate fi aparte studiat (ignorând practic orice fenomen fizic), ceea ce constituie obiectul epistemologiei (mecanicii). Orice epistemologie e un metadiscurs, căci cercetează și lămurește cum, ce și de ce există mecanica (ca știință și intelectual vorbind), iar nu raportat la lumea fizică. Logica e un metadiscurs ce poate fi aplicat matematicii, de exemplu. În ipoteza științelor discursive, se poate construi mai mult de un singur strat cognitiv, în funcție de obiectul reflexiei, al cunoașterii specializate. Atunci când întrebi: ce știință a dreptului civil se practică azi în România?, încerci să faci epistemologie, lămurind eventual sensurile *teoriei* dreptului privat, nu a *dreptului* civil în sine. Epistemologia juridică este un meta-meta-discurs, pentru că legea e primul discurs. „Oricum, o epistemologie constructivistă se impune. «Nimic nu e dat, totul e construit», scrie Gaston Bachelard.”, v. F. OST, *L’anachronisme des concepts: un symptôme ?*, în N. LAURENT-BONNE, X. PREVOST (coord.), *Penser l’ancien droit privé. Regards croisés sur les méthodes des juristes*, LGDJ, Paris, 2018, p. 47.

2. Conceptul de concept, conceptul juridic și conceptul de drept

„Dacă dreptul există (...), este pentru că el produce uneori modificări ale stărilor de lucruri din realitatea exterioară limbajului (efectivitate extralingvistică)”⁶⁷ e de părere Jean-Marie Denquin. Cu ajutorul limbajului, dreptul întâlnește lumea înconjurătoare, o poate descrie, „înțelege, critica, modifica”⁶⁸, folosind resursele limbii, care și ea face parte din *real*, ca și dreptul. Pentru a înfăptui această cuprindere a realului, dreptul are nevoie de structuri de gândire, de mijloace intelectuale, create (și) lingvistic. De aceea autorul separă conceptul de concept, mai concret și precis, de *noțiune* – un termen cam vag și generalist, de conceptul juridic, dar și de conceptul de drept. Acesta din urmă „definește dreptul ca entitate și permite astfel să-l distingem de alte entități definite la același nivel de generalitate, cum ar fi istoria sau economia”⁶⁹, dar gradul său de generalitate îl face disfuncțional, fiind abandonat. Conceptul juridic – element al metalimbajului – este o specie de „concept de concept”, deci, un instrument epistemologic, iar nu unul de drept. Cu toate acestea, trebuie reamintit că „conceptul de concept juridic nu este un concept juridic. Aspect care e de altfel mai puțin paradoxal decât am putea gândi: conceptul de cerc nu e circular, iar conceptul de tigru nu este un tigru.”⁷⁰ Miza finală este de a face loc conceptului juridic într-un discurs provenit din exteriorul dreptului, unde și-ar găsi unele aplicații specifice, pentru a integra mai bine probabil dreptul în gândirea (filosofică și logică) despre real.

⁶⁷ J.M. DENQUIN, *Les concepts juridiques. Comment le droit rencontre le monde*, ed. Classiques Garnier, Paris, 2021, p. 443.

⁶⁸ *Idem*, p. 446.

⁶⁹ *Idem*, p. 216.

⁷⁰ *Idem*, p. 218.

„În calitate de concepte, *conceptele* juridice sunt niște definiții. Dar în calitate de concepte *juridice*, ele *au* o definiție, una în sensul de *identitate*.”⁷¹ Definițiile prin identitate pun semnul egalității [*este*] reciproc în *definiendum* și *definiens*, fiind considerate de autor ideale, căci ar disipa echivocul. Pentru a-și dezvălui specificitatea, dar și funcțiile de discriminare, respectiv de clasificare, „conceptele juridice de prim ordin (precum contractul, furtul etc., acum înțelese în sensul de *condiționări materiale*, anume ca *relații* de genul: *dacă* un cutare fapt e recunoscut ca furt, *atunci* o anumită consecință apare) sunt cele care subsumează obiectele individuale (un furt concret, un anumit act).”⁷² Observăm că rostul conceptului juridic ar fi să permită o individualizare ori o concretizare juridică, exprimată precis printr-un concept *de...* (e.g. conceptul *de* furt, *de* act, *de* arvună etc.). Ni se explică astfel că aceste obiecte juridice nu pot exista în lipsa întregii teoretizări oarecum baroce care presupune izolarea analitică a dreptului, făcută cu instrumente juridice – rezultate din efortul de ajustare a unora filosofice similare și preexistente – pentru a caracteriza *realul* său, diferit de cel al lumii, dar și de cel al limbajului.

La mise en abîme semantică a conceptului juridic, cu efectul că el coboară în sine până la o adâncime în care termenii își pierd proprietatea, face din lucrarea lui Denquin un instrument dificil de folosit chiar în *realul* dreptului, pe care autorul îl țintește predilect. Ni se prezintă un *real* juridic pretins a fi discurs, dar care devine simultan și contrariul său, ceea ce reclamă urgent nevoia unei suprapunerii, a unei stratificări a semnificației conceptelor în drept. Acestea însă, odată desprinse din metadiscurs, nu-și mai găsesc utilitatea în discurs, adică în pozitivismul structural, în textul-de-drept, devenind veștede inclusiv analitic.

⁷¹ *Idem*, p. 251. Sublinierile aparțin autorului.

⁷² *Idem*, p. 269. Sublinierile aparțin autorului.

Dacă noi am rezervat conceptului juridic un loc doar în textul-de-drept, am făcut-o pentru a marca atât diferența față de metadiscursul juridic, care se poate mulțumi cu *noțiuni*, cât și față de orice epistemologie ori de orice altă etajare multiplă de discursuri despre-drept. Există un început, cel exprimat de obiectul juridic în textele de lege, iar când acestea descriu discursiv un regim juridic distinct, avem un concept juridic. Acesta nu e o simplă aplicație, explicație sau extensie semantică a vreunui alt termen, oricât de luminos sau celebru ar fi el, ci un obiect de-drept distinct.

3. Noțiunea de noțiune juridică

Guy Quintane apreciază că „noțiunea ca instrument de investigație a realului pare (...) un instrument mult mai adaptat cercetării în drept”⁷³, deși o „analiză pur lexicală nu ne permite să distingem ușor între noțiune și concept.”⁷⁴ Aceasta și pentru că noțiunea ar sugera lexical „o abordare «mentalistă»”⁷⁵, în timp ce conceptul „exprimă o «construcție mentală». O construcție mentală, sigur, dar care evocă faptul că ea își propune să sesizeze, să pună în ordine, obiectele.”⁷⁶

⁷³ G. QUINTANE, *Les notions juridiques et les outils langagiers de la science du droit*, în G. TUSSEAU (coord.), *Les notions juridiques*, ed. Economica, Paris, 2009, p. 20.

⁷⁴ *Idem*, p. 12.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*.

Mențiunea autorului vine după ce notează că dintre „termenii: categorie, noțiune, concept, se pare că în vocabularul juriștilor, cel de categorie ar fi în proximitatea celui de noțiune (...). Iar dacă unii introduc o distincție, mizele acesteia sunt destul de puțin dense: în fapt, ar fi vorba frecvent de utilizarea termenului «categorie», pentru a desemna un dispozitiv de clasificare a datelor ale cărui elemente constitutive sunt suficient de precise pentru a constitui un criteriu al dispozitivului, date pe care le dorim grupate în funcție de unul sau mai multe caracteristici atribuite lor ca fiind comune.”⁷⁷

Distincția dintre noțiune și concept trebuia lămurită în drept, ceea ce îl face pe G. Quintane să părăsească definițiile academice, pe cât de generale, pe atât de inutile în întreprinderea sa analitică.

„Chiar dacă apare că demarcația între termenul de noțiune și cel de concept rămâne vagă, se pare totuși că în spatele termenului noțiune există două idei, care îl particularizează. Prima, ideea unui obiect preexistent, aproape sub o formă materială, la descrierea căruia am putea încerca să contribuim; a doua, ideea unei forme de indecizie în ceea ce privește elementele constitutive ale amintitului obiect. Cu conceptul, pare – la prima vedere – că se admite frecvent că suntem deja în prezența unei construcții spirituale, utilizată pentru a delimita cunoașterea, închizând-o, chiar dacă – într-o abordare kantiană – conceptul are vocația să fie suprapus unei realități empirice: el este, deci, produsul spiritului, iar nu rezultatul experienței.”⁷⁸

Preferința terminologică se îndreaptă către *noțiune*, pentru că ea ar constitui chiar „un instrument al reconcilierii înțelegerii cu sensibilitatea”⁷⁹, ultimii doi termeni luați în sens kantian. *Noțiunea* ar corespunde unui dispozitiv de cunoaștere care ar permite descrierea obiectului cercetat, prin selecția elementelor sale definitorii, care să ne ofere o reprezentare a sa cât mai exactă. În esență, ni se propune să acceptăm gândul că, fără să fie ruptă de realitate, reflexia are nevoie de un obiect, care nu e identic cu cel din

⁷⁷ *Idem*, p. 10-11.

⁷⁸ *Idem*, p. 11.

⁷⁹ *Idem*, p. 17.

realitate, nu este cel „natural, ci artificial creat în scopul cunoașterii”⁸⁰ sale. Efectul imediat va fi că „noțiunea dă o imagine, o descriere satisfăcând exigențele investigației științifice”⁸¹ a realității juridice sesizate.

Eforturile analitice depuse de Guy Quintane sunt însă pe palierul metadiscursului, ceea ce devine limpede din moment ce și-l ia ca aliat pe Bachelard, invocând școala franceză de epistemologie. Nici noi nu putem nega că definirea aparatului de gândire necesar unei judecăți a cunoașterii ori științei juridice ar fi altceva decât o afacere pur epistemologică. Trebuie totuși distins între textele-de-drept și discursul despre-drept, legiuitorul ori nomothetul – oricare ar fi originea sau specificul său – ignorând legitim orice epistemologie, el fiind preocupat de funcția sa: punerea, edictarea sau crearea de norme (scrise). În fine, și dacă am achiesa integral la propunerile hermeneutice quintanene, ar rămâne altminteri de explicat separat lexicul legiuitorului, distinct de cel al epistemologului (deși ambele își găsesc loc în jargonul juridic). Aceasta și pentru că explicațiile semantice propuse pentru termenii metadiscursului juridic nu implică lămurirea imediată și automată a sensurilor cuvintelor și sintagmelor prezente în legi.

Odată acceptat clivajul discurs/metadiscurs, e necesar să subliniem evidența că pot exista sensuri variabile ale aceluiași vocabule, în funcție după cum sunt folosite în discurs ori numai în metadiscurs, implicând urmări tehnice și științifice complet aparte. Cert, dorim evidențierea unor vocabule și sintagme care să se dovedească utile inclusiv (c) epistemologiei juridice, dar abia după ce termenii juridici propuși se susțin semantic în textele-de-drept (a), și ulterior în cele despre-drept (b).

⁸⁰ G. BACHELARD *apud idem*, p. 18.

⁸¹ G. QUINTANE, *op.cit.*, p. 18.

4. Categoria juridică vs. conceptul juridic

Frecvent se preferă⁸² juridic termenul *categorie* celui de *concept*, ca un fel de sinonim implicit al *noțiunii*. Aceasta, și pentru că în limba comună se consideră că o *categorie* este o „noțiune fundamentală (cu sferă deosebit de largă) care reflectă trăsăturile și relațiile generale și esențiale ale obiectelor și fenomenelor realității” (DEx)⁸³. Etimologic⁸⁴, vocabula „categorie” trimitte la sursa sa intelectuală, aflată în opera lui Aristotel⁸⁵, și însemnând „clasă în care se așază persoane sau obiecte de aceeași natură” (Șăineanu). Acest ultim sens ni-l însușim, categoria desemnând o clasă, o grupă de obiecte juridice, rezultată în urma unui proces de clasificare. *Categoria* și *clasificarea* sunt termeni indispensabili analitic, după cum *conceptul* juridic nu poate fi separat de regimul normativ pe care îl exprimă.

⁸² A. POPOVICI, *Repenser le droit civil: un nouveau défi pour la doctrine québécoise*, Thémis, vol. 29, no. 2/1995, p. 552. Orice categorie ar fi inițial o noțiune, care devine categorie juridică prin „introducerea ei într-un text sau o normă juridică”, v. D. LOCHAK, *La race : une catégorie juridique ?*, Mots, no. 33/1992, p. 292, online: <https://doi.org/10.3406/mots.1992.1760>.

⁸³ Ar fi de observat, și poate cândva chiar de analizat, frecvența exprimarea cu inflexiuni materialist-dialectice a Dicționarului explicativ al limbii române (DEx). Asemenea sugestii semantice abuzive (când nu sunt greșeli de-a dreptul) ar putea fi evitate, dacă *definiensul* nu ar evoca inutil „realitatea” sau materialitatea lumii înconjurătoare. *Le Robert* poate fi o pildă demnă de urmat, el definind neutru sensurile *categoriei* prin: „1. Atributele esențiale ale ființei (Kant), 2. Clasă în care aranjăm obiectele de aceeași natură, 3. Ansamblu de persoane cu caractere comune.”

⁸⁴ < *categoria* (lat.) < κατηγορία (gr.), categorie logică (Gaffiot), v. <https://www.cnrtl.fr/etymologie/categorie>.

⁸⁵ ARISTOTEL, *Categoriile*, (traducere și interpretare de C. NOICA), ed. Humanitas, București, 1994.

Există o sumă de dificultăți⁸⁶, pe care le considerăm insurmontabile, ce împiedică identitatea de sens între categorie și concept, precum folosirea primei vocabule cu prioritate și preferință raportat la cea de-a doua. O primă opreliște rezidă tocmai în *etimologia* categoriei și în denotația sa specifică, derivată etimologic. Ar trebui rezervat termenul *categorie* unui *definiens* legat de clasificare, de un proces de discernere și discriminare intelectuală, deosebit de unul de creație, cum este cel definitoriu pentru *concept*. *Categoria* este o clasă, un grup, un ansamblu de obiecte legate de suficiente proprietăți comune pentru a justifica alăturarea lor. Drepturile reale și creanțele sunt categorii distincte, formând subclase ale drepturilor patrimoniale. Legatele și donațiile sunt categorii aparte de liberalități. Obligațiile de a face (*facere*) diferă de cele de a da (*dare*), fiecare formând o categorie diferită. Conceptul juridic se regăsește îndeobște în interiorul fiecărei clase, iar nu în noțiunea care exprimă clasa (drepturi patrimoniale, liberalități etc.)

La categorii, interesează criteriul clasificării, reperul care pune în lumină atât ceea ce e comun obiectelor aparținând aceeași clase, cât și ceea ce le separă de cele din afară. Juridic, clasificarea e invocată frecvent pentru a sublinia practic un anumit regim juridic aplicabil, prin evidențierea unuia dintre cele două repere. Clasificarea ne apare ca un substitut de calificare, de determinare a naturii juridice a unui obiect juridic, prin evitarea definirii acestuia. Nu se definește, ci se identifică locul intelectual pe care l-ar avea obiectul în discuție, iar consecința este fixarea regimului său juridic. Structural, categoria nu poate avea aceeași semnificație cu conceptul – numai acesta din urmă are nevoie de o definire, cu funcție inclusiv instrumentală. Categoria necesită doar etalarea unor criterii de apropiere-respingere, pentru

⁸⁶ Acestea au fost și ignorate, punându-se semnul egalității semantice între concept și categorie: „Natura juridică corespunde categoriilor de drept, adică conceptelor având un grad ridicat de generalitate.”, v. F. ROUVIÈRE, *Karl Popper chez les juristes*, op.cit., p. 2223.

a constata apoi dacă obiectul astfel delimitat face parte dintr-o anumită clasă ale cărei elemente sunt legate de un regim juridic anume (mai mult sau mai puțin omogen; regimul *identic* juridic ținând de ideal ori de idealism). Clasa mijloacelor juridice cu efect extinctiv de creanțe cuprinde de la plată, remitere de datorie, compensație ș.a. până la imposibilitatea fortuită de executare a obligației, categorii foarte variate. Ele sunt rânduite după criterii felurite: unele repere sunt subiective (voința subiecților, supraviețuirea lor), altele obiective (timp, circumstanțe fortuite), numitorul lor comun fiind însă efectul stingător scontat. La fel se poate urmări și clasa instrumentelor juridice prin care se asigură dinamica obligațiilor, subrogația personală și cesiunea de creanță exemplificând două categorii diferite din același grup.

A doua piedică – în fața generalizării utilizării *categoriei* în dauna vocabulei *concept* – ține de semnificațiile (dacă nu chiar de implicațiile) ontologice ale unui asemenea uz. Dacă existența intelectuală și lexicală a categoriei se datorează Stagiritului, denotația *ontologică* originară a termenului, chiar dacă am alunga-o contextual, ar persista latent mereu într-o conotație secundă. Ceea ce ar deturna înțelegerea dreptului ca discurs, ca un artefact textual, dator vândut limbii și jargonului juridic. Dreptul este integral *făcut*, un ansamblu de norme create și exprimate prin limbă. El e un produs uman de la zero, iar nu o oglindă ori o înfățișare conceptuală a unei lumi deja *date* (social). Dreptul nu preexistă limbajului său.

În *Categoriile* lui Aristotel „va fi vorba despre *fiiința în exprimarea logosului* (...). Prin urmare, tratatul pune problema la nivel ontologic, vorbind despre realitățile surprinse de logos. Numai că *λόγος* avea în genere pentru gândirea greacă o triplă semnificație. Era *cuvânt*, *gând*, dar și *rațiune de a fi* a lucrului [...]. Nivelul logosului nu este unul simplu, al simplei rostiri, ci unul întreit. Problema se va pune deci deopotrivă *in planul rostirii* [...] sau *in voce* cum spuneau scolastici, *în planul gândirii* [...] sau *in mente*, dar și în planul

realului, *în lucru* [...] sau *in re*. Va fi deci vorba aici, spune Constantin Noica (...), de diferențierea claselor de *cuvinte-gânduri-lucruri*, sau de *cuvintele* ce semnifică *lucruri* prin mijlocirea *gândurilor*. *Categoriile* deschid astfel una din cele două mari probleme, alături de dualitatea formă-materie din *Metafizica*, ale aristotelismului, anume problema *claselor de realitate*.⁸⁷ De unde, „adevărata și marea problemă a tratatului <*Categoriile*>, cum o numea la început Constantin Noica, <este> problema *claselor de realitate*.”⁸⁸ Aceste realități (*ὄντα*) sunt, deci, obiectul de reflecție, ca putințe ale logosului⁸⁹, când vorbim despre *categorii*, iar nu *cuvintele*. Extrăgând din enorma gândire aristotelică termenul *categorie*, inevitabil și insesizabil vom deplasa discuția către un orizont ontologic, pe care teza noastră îl exclude, atunci când vorbim despre drept.

Dacă nu repudiem ontologia juridică, vom fi ținuți să acceptăm irevocabil că enunțurile categoriale nu reprezintă decât expresii textuale înfățișând lumea înconjurătoare, ceea ce este destul de comun și intuitiv acceptat, dar fals. De aceea s-a și spus: „categoriile juridice întrețin cu alte categorii, și în special cu categoriile experienței curente, un raport variabil: partea lor *dată* fiind inegală cu cea *construită*. Astfel, unele categorii juridice sunt pe de-a întregul *construite* și apar ca pure concepte juridice (emfiteoza sau ipoteca, de pildă), aparținând exclusiv lexicului juridic, fără alt sens decât cel oferit lor de drept. Altele reprezintă formalizarea unor fapte sau situații având deja o existență empirică (căsătoria sau furtul). Alte categorii sunt

⁸⁷ Ș.N. NICOLAU, *Interpretarea lui Constantin Noica la categoriile aristotelice*, în *Studii de teoria categoriilor*, vol. XI, 2019, ed. Academiei Române, București, 2019, p. 80. Sublinierile aparțin autorului; am eliminat însă din textul citat cuvintele grecești.

⁸⁸ *Idem*, p. 85.

⁸⁹ „În greacă, *λόγος* provine din rădăcina *λεγ*, care a dat și *λέγω* (*a spune, a vorbi*)”, v. Ș.N. NICOLAU, op.cit., p. 92, n. 75. Noi am mai putea adăuga că același *λέγω* a dat în latină *lego* – a citi cu voce tare, din care derivă *lex*, lege scrisă (Gaffiot).

importate dintr-un alt univers disciplinar: biologia (distincția bărbat/femeie/copil), morala (vina)... În sfârșit, altele sunt transcrierea unor categorii ale simțului comun (moralitatea, riscul, dauna), altele corespund unui decupaj obiectiv al realității empirice (distincția major/minor), după cum anumite categorii juridice întrețin cu ideologia raporturi mai mult sau mai puțin strânse (bunele moravuri).”⁹⁰ Dreptul nu este totuși o descriere a lumii înconjurătoare, ci o creație politică *ex nihilo*.

B. Ontologism juridic

Semnele și efectele oricărei ontologii juridice sunt atât de insidioase, încât orice tentativă de a ne sustrage tentaculelor sale (chiar numai lexicale!) pare sortită eșecului. Dreptul este ordine juridică⁹¹; dreptul este statul; dreptul este un ansamblu normativ juridic, piramidal sau nu. Inclusiv ultima propoziție, care exprimă un pozitivism structural, existent fără dubiu *de lege lata* în timpurile actuale, insinuează brut tot o ontologie de-drept. Pentru a înțelege aici ontologia, precum și eventuala sa vocație explicativă, putem spune simplu că orice viziune, teorie ori enunț sintetic care identifică dreptul cu ceva ce *este* – social⁹² sau nu – se consideră o ontologie juridică. Dreptul este (*ὄν*). El are o substanță, poate chiar o ființă distinctă; dreptul există în sine. Lingvistic, esența dreptului (*esse*) se constituie ca referință al oricărui termen juridic, aflată în exteriorul limbajului ori al discursului. Dreptul ocupă astfel un spațiu aflat în afară cuvintelor; el e situat într-o dimensiune obiectivă

⁹⁰ D. LOCHAK, op.cit., 291-292. Sublinierile aparțin autorului.

⁹¹ „Dreptul devine o categorie fondatoare a raporturilor sociale, beneficiind de o ontologie aparte.” v. P. NOREAU, *La norme, le commandement et la loi : le droit comme objet d'analyse interdisciplinaire*, Politique et Sociétés, no. 19 (2-3), 2000, p. 158, online: <https://doi.org/10.7202/040229ar>.

⁹² „Dreptul redevine un *obiect* sociologic.” *Idem*, p. 173. Sublinierea aparține autorului citat.

și înconjurătoare, în fapt. Ontologic, dreptul se în-ființează; e o realitate [inerent] *de facto*, care impune sensul cuvintelor⁹³ și constituie termenul de referință pentru judecarea tuturor enunțurilor juridice.

Ontologic, realitatea ori ființa dreptului nu poate fi discursivă, iar tehnica de stabilire a valorii de adevăr a propozițiilor juridice este identică cu cea din științele tari. Adică dreptul este capabil să furnizeze un adevăr științific, cântărit prin corespondența stabilită analitic dintre enunțul juridic și obiectul-referent al său. Adevărul juridic este deci științific, de tip *aletheia*⁹⁴, condensat în adecvarea semnificației (enunțului) la obiectul factual pe care îl surprinde și exprimă. Acest *obiect este* realitatea, ființa dreptului, distinctă de numele său. Realitatea se opune aparenței, nu discursului, aceasta putând fi chiar problema centrală a ontologiei juridice, stresată continuu de „vidul legislativ”. Oricum, am îndrăzni să întrebăm: prezența dreptului este sinonimă cu realitatea dreptului? Sigur, ontologia face posibil pozitivismul analitic, varianta științifică a dreptului.

Orice abordare ontologică a dreptului presupune, deci, ca referentul să fie exterior enunțului juridic. Limbajul juridic reflectă⁹⁵, exprimă ceea ce

⁹³ „Dreptul, ca discurs normativ, utilizează noțiuni pentru a califica faptele, ele însele construite în drept mulțumită noțiunilor. Dreptul creează un dublu al realului și își importă finalitățile cu ajutorul noțiunilor, întotdeauna funcționale.” v. X. BIOY, *Notions et concepts en droit*, op.cit., p. 39. Pentru acest autor, conceptele juridice țin de știința dreptului căruia îi și garantează autonomia, raportat la alte științe, *idem*, p. 47.

⁹⁴ În sensul: „Adevărul unei expresii constă în acordul (corespondența) ei cu realitatea”; „o expresie este adevărată, dacă desemnează un conținut de fapt, care există. În acest spirit Tarski spune: «Enunțul zăpada este albă» este adevărat exact atunci când zăpada este albă.” A. Tarski *apud* A. BOBOC, op.cit., p. 15.

⁹⁵ „Vocabularul pune etichete care ne permit să întrevădem de o manieră imperfectă lucrurile pe care le acoperă (...). Rămâne deci să dibuim cuvintele susceptibile să descrie cât mai puțin imperfect realul, și puțin contează că realul e fizic și tangibil sau psihologic și cognitiv.”, v. B.

constată: lumea juridică reală. Aceasta trebui compusă doar din fapte, nu din altceva, căci, dacă obiectele juridice ar fi doar discursive, în mod necesar ontologia devine fie paradoxală, fie metadiscursivă, ceea ce îi distruge caracterul ontic. Avulsiunea – mod de dobândire a proprietății⁹⁶ – nu e decât o oglindire, o transliterație juridică a unui fenomen natural (omonim). Jargonul juridic doar reflectă, exprimă și explică (eventual) ceea ce există deja în exteriorul discursului, în lumea juridică. Acesta este motivul pentru care diferențierea sa față de limbajul natural și comun este minimă, redusă doar la unii termeni tehnici, fără funcție constructivă.

Discuția despre limbajul juridic, despre funcția sa euristică și distincțiile între discurs și metadiscurs nu pot interesa serios nicio ontologie juridică. Poate că dreptul e silit să fie ontologie, speriat de forța cuvintelor și de o teorie a discursului unde conceptul pierde calitatea de vector al adevărului *dat*.

„Teorie, căci conceptul nu mai este un instrument al adevărului și, de aceea, nu mai discutăm despre care ar fi adevărul conceptului. Teorie, căci nu numai că nu mai e vreun adevăr care se exprimă prin concept, dar conceptul nu mai este, prin urmare, adevărul însuși în expresia ultimă a dezvoltării sale ca absolut.”⁹⁷

Jargonul juridic este limba folosită de juriști, ar fi concluzia desprinsă din orice ontologie de-drept. Adică o definire subiectivă ori personalistă a limbajului, pentru că esențială rămâne lumea, iar nu cum o numim. Paradoxal însă, ontologia juridică își poate găsi sursa chiar în constructivismul juridic,

BARRAUD, *La science et la doctrine juridiques à l'épreuve de la polysémie des concepts*, Revue Interdisciplinaire d'Etudes Juridiques, 2016, 76, p. 9, online: <https://doi.org/10.3917/riej.076.0005>, hal-01367484. În aceste condiții, „un concept este o «representare stabilă» a unui obiect concret sau abstract”. *Idem*, p. 16.

⁹⁶ Art. 572 C.civ.

⁹⁷ F. COLLONA D'ISTRIA, op.cit., p. 2246.

în efortul de a-l separa terminologic, prin creare de concepte și jargon, de lumea înconjurătoare. Aceasta pentru că a „considera dreptul ca «o idealizare sintetică a realului» ne conduce în ultimă instanță să-l considerăm o realitate printre altele”⁹⁸. Creaționismul juridic, presupus de orice constructivism, pare să reifice dreptul, fixând locul său aparte în lume.

Pentru orice ontologie, lipsit fiind de consistență proprie, jargonul juridic nu se afirmă decât relațional și reflexiv. Obiectivitatea sa e substituită de propria sa structură semantică, pe care o exprimă raportat numai la obiectul său – realitatea juridică (extra-discursivă). *Contract* ori *convenție* pot fi și sinonime, căci contează realitatea înțelegerii părților, iar nu cuvântul folosit. Da, *contract* este o noțiune, o categorie ori un concept juridic, dar nu din punct de vedere substanțial, pentru că aceste cuvinte doar indică, numesc o realitate: *ființa* contractului. Efectul lexical constatat este că devin sinonimi termenii de noțiune, de categorie, de concept, iar sursele lexical eficiente ar rămâne de identificat concret, alegând, în fiecare speță, între legiuitorul propriu-zis și alte entități normative. Acum doar nomothetul ar fi capabil să genereze realitatea juridică, *ființa* ori obiectul juridic de studiat, printr-un efort de a cerne juridicul de non-juridic. Prin limbaj suntem doar anunțați de existența creației juridice. Definițiile legale rămân indicii textuale ale ontologiei juridice.

⁹⁸ C. LEMOINE, *La distinction en droit. Une approche épistémologique*, teză dactilo, l'Université Jean Moulin-Lyon III, Lyon, 2009, p. 34.

1. Ontologie apofatică

„Primul efort pentru a defini cuvinte precum *societate*, *drept* ori *datorie* constă în a accepta că acești termeni nu au nicio legătură directă cu vreo realitate din lumea faptelor, ceea ce se întâmplă însă și cu majoritatea lexicului comun. Nu există nimic care să corespundă termenilor juridici când încercăm să-i definim, și constatăm că expresiile pe care le propunem în definițiile noastre, specificând diverse (...) evenimente și procese materiale și psihologice, nu sunt niciodată echivalentul precis al termenilor juridici, deși în relație cu acestea într-o anumită măsură.”⁹⁹

Viziunea lui H.L.A. Hart asupra conceptului juridic, care în fond nu îl interesează în sine¹⁰⁰ – ca element de jargon, ci doar sub diferitele sale forme – inclusiv paradoxal sub înfățișarea sa cea mai generică, de drept, ca sistem – , pare să secționeze cordonul ombilical al dreptului cu lumea înconjurătoare.

Totuși, „importanța tezei metodologice este fondată pe premise ontologice – nu ar exista o contrapartidă empirică a conceptelor juridice. Conceptele juridice nu sunt deci concepte empirice, iar contextul în care ele sunt utilizate e considerat decisiv pentru Hart.”¹⁰¹ Lumea înconjurătoare nu este aptă să ne sugereze nici semantica termenilor juridici, nici semnificația enunțurilor din drept. Iar definirea „conceptelor prin referința la un gen și la diferența față de acesta este înlocuită cu viziunea care valorifică condițiile de utilizare a cuvintelor în regulile de drept, așa cum pot fi ele interpretate cu ocazia aplicării lor.”¹⁰² Este un abandon asumat al metodei clasice,

⁹⁹ H.L.A. HART, *Definition and Theory in Jurisprudence*, Law Quarterly Review, 70, 1954, *apud* J.Y. CHEROT, *L'analyse des concepts en droit : Sur quatre thèses de Hart et quelques questions*, Revue de la recherche juridique. Droit prospectif, 2013, XXXVII (145), p. 2276, n. 12. halshs-01056119

¹⁰⁰ Acest aspect este declarat expres, chiar când se referă la *drept*, deși însuși titlul lucrării sale ar sugera contrariul, v. H.L.A. HART, *Conceptul de drept*, ed. Sigma, Chișinău, 1999, p. 28.

¹⁰¹ J.Y. CHEROT, *op.cit.*, p. 2274.

¹⁰² *Idem*, p. 2273.

aristotelice¹⁰³, care construiește sensurile limbajului prin raportare la un gen, cu scopul de a-i surprinde specificul definatoriu.

„Să recunoaștem principiul cardinal după care cuvintele pot fi clarificate numai luând în considerare condițiile în care enunțurile, în care ele sunt folosite în sens propriu, sunt adevărate.”¹⁰⁴ Iată temeiul pentru care metoda hartiană a fost calificată ca una „deductivă – recomandând găsirea sensului termenilor <juridici> în măsura în care el se poate deduce din condițiile prevăzute pentru uzajul aceluși cuvânt din aplicarea regulii de drept”¹⁰⁵. În fond, termenii juridici nu sunt înzestrați cu o denotație unică, ci doar cu conotații. Acestea sunt variabile și circumstanțiate normelor de drept, iar din faptul aplicării lor într-un anumit fel, va rezulta și semnificația exactă a noțiunilor juridice, cuprinse în acele norme. Există, deci, un context practic stabilit *in casu*, am zice specific *common law*, în care se aplică și se explică concret fiecare element al jargonului juridic. Iată cum elementul factic reapare, pentru a permite cercetarea empirică a dreptului, care ignoră specificul *dat* al lexicului juridic. Experiența juridică este chiar dreptul aplicat, în special, precedentul judiciar; un drept care premerge analitic însăși normei juridice. Bref, semnificația unui concept juridic nu îi aparține acestuia, ci speței și normei, fiind dedusă empiric din împrejurările practice ale aplicării normei.

Două precizări am fi tentați să adăugăm. Prima se referă la lipsa de semnificat propriu al oricărui termen juridic. Astfel, sensul termenului aflându-se în afara sa, el nu are o denotație prestabilită, ci doar o semnificație

¹⁰³ Nu e un simplu accident aici, convingerea lui Hart fiind fermă în sensul că o asemenea specie de definiție, *per genus et differentiam*, este „inutilă în cazul dreptului, deoarece nu există nicio categorie generală bine cunoscută și bine înțeleasă la care s-ar referi dreptul”, v. H.L.A. HART, *Conceptul de drept*, op.cit., p. 26.

¹⁰⁴ H.L.A. HART *apud* J.Y. CHEROT, op.cit., p. 2275.

¹⁰⁵ J.Y. CHEROT, op.cit., p. 2275.

labilă contextual, datorată exclusiv interpretării normei aplicate. Deci, conceptul juridic – în măsura în care mai acceptăm existența lui – nu are un referent unic, ci unul variabil, stabilit exclusiv prin calificarea faptelor. Deși pare, o asemenea poziție hartiană nu presupune totuși stabilirea unui context discursiv: norma nu e un discurs, ci un fapt, când e deja materializată într-o decizie (frecvent, judiciară). A doua precizare ar sublinia că, pentru Hart, acest context circumstanțial e tot factual [– rezultatul *de facto* al normei aplicate], ceea ce permite o cercetare empirică a semanticii jargonului juridic. Dar procedând astfel, ne vedem siliți să recunoaștem că dreptul lui Hart e ontologie, faptele devenind mai tari analitic decât textele [-de-lege]. E o turnură a raționamentului hartian: se refuză ontologia când dreptul nu își regăsește semantica termenilor în lumea înconjurătoare, dar aplicarea dreptului devine singura cale de urmat pentru a preciza cu exactitate rațiunea acestuia. Dacă conotația este excentrică conceptului juridic, cuvintele care îl exprimă impun dreptul.

Teza lui Hart pare un sofism. Contextul-discursiv e textual, de fiecare dată când vrei să stabilești semnificatul, sensul conceptelor juridice. Negarea acestora înseamnă că jargonul juridic nu există, termenii în drept neavând niciun sens stabil, nicio denotație fixată, ci doar o conotație dezvăluită interpretativ în interiorul contextului, reprezentat însă de norma aplicată ce cuprinde *textual* termenul. Dar interpretarea hartiană se face nu textual, ci contextual – analizând empiric¹⁰⁶ întâmplările la care se referă dreptul.

¹⁰⁶ Reamintim că „metodele empirice afirmă că originea cunoașterii se găsește în experiență. Concretul devine inteligibil prin sensibil. O asemenea metodă e însă cea mai puțin adaptată dreptului public. Căci (...) există noțiuni nesusceptibile de un examen empiric și pentru care nu există niciun mijloc care să permită o verificare obiectivă a cunoștințelor noastre juridice pretins empirice. Nici observația, nici senzația nu pot concretiza semnificația unei norme <juridice> care recunoaște libertatea de conștiință, de pildă. În schimb, această libertate poate

Rezultă că dreptul, că lexicul juridic, va avea doar sensul pe care poate să-l aibă... *in casu*. Oportunism semantic.

C. Nihilism conceptual

Juridic, ceea ce contează, pentru Alff Ross, nu este decât faptul, social ori generat jurisprudențial, de care putem lega eventual discursul și jargonul juridice. „Susțin că nu există nicio rațiune pentru ca un filosof jusnaturalist să nu accepte teza pozitivistă după care o ordine juridică este un fapt social, care trebuie să fie descris în termeni pur empirici, fără vreo referință la validitatea sa.”¹⁰⁷ În definitiv, puțin contează „dacă ne servim de cuvintele «ordine juridică» pentru a desemna o ordine de fapt (...), ceea ce contează e structura acestei ordini.”¹⁰⁸

Structura juridică, chiar dacă nu o reducem esențial la enunțuri juridice, se exprimă, după cum și încearcă să fie explicată tot prin propoziții, ceea ce arată importanța analizei textuale. Astfel se poate observa că ar exista enunțurile cu un referent precis (normativ), deși ele sunt alcătuirii lingvistice cuprinzând inclusiv cuvinte cărora le lipsește semnificația¹⁰⁹ proprie, așa cum

fi conceptualizată, concretizată prin interpretarea jurisprudențială care o face posibilă. Ea precizează implicațiile pe o cale rațională și logică. Dar o interpretare judecătorească nu constituie decât elementele unor propoziții juridice, privind atât normele cât și faptele juridice și sociale.” W. SABETE, *La théorie du droit et le problème de la scientificité. Quelques réflexions sur le mythe de l'objectivité de la théorie positiviste*, *Archive de philosophie du droit*, no. 43/1999, p. 323.

¹⁰⁷ A. ROSS, *La validité et le conflit entre le positivisme et le droit naturel*, în A. Ross, *Introduction à l'empirisme juridique*, ed. Bruyant LGDJ, Paris, 2004, p. 156. Lucrarea e o crestomație, referința făcându-se distinct la fiecare articol consultat.

¹⁰⁸ *Idem*, p. 157.

¹⁰⁹ A. ROSS, *Tû-tû*, op.cit., p. 105.

a exemplificat-o Ross cu deja celebrul *tû-tû*¹¹⁰. Semnificația nu este decât efectul unui efort relațional, în sensul că enunțul juridic indică sau descoperă norma de aplicat în speță. Normele juridice, fiind enunțuri prescriptive (/imperative¹¹¹), nu pot avea valoare de adevăr. Silogismul juridic nu permite depistarea a ceea ce este adevărat de ceea ce ar fi fals, ci doar verificarea formală a corectitudinii logice a concluziei. Orice silogism fiind de fapt o capcană de evitat, căci dreptul nu este efectul „unei recunoașteri teoretice a adevărului, ci o decizie luată în temeiul uzajului curent al limbii, în acord cu o serie de considerente practice finaliste.”¹¹²

Situația s-ar explica și prin aceea că jargonul juridic ar lipsi cu desăvârșire, profesioniștii dreptului vorbind limba obișnuită¹¹³, iar conceptele juridice ar fi absente, inutile fiind cunoașterii și practicii juridice cotidiene. De aceea „conceptul de *drepturi (rights)* este un instrument folosit în tehnica de reprezentare, având doar finalități de sistematizare, dar în sine, el nu

¹¹⁰ *Tû-tû* este o vocabulă din limba vorbită de tribul polinezian noît-cif al cărei sens exact nu este cunoscut. Deci, *tû-tû* ar fi exemplul ideal de cuvânt fără vreo semnificație proprie (/semnificat), dar a cărui folosire nu face propoziția absurdă ori fără referent. Ross se folosește de *tû-tû* – simplu semnificant sau semn grafic/acustic – tocmai pentru a dovedi că noțiunea de *drept (right)* prisosește, aplicându-se practic regula (obiectivă). „Dreptul subiectiv” ar fi, prin urmare, un *tû-tû* – un cuvânt gol de sens. Demonstrația lui Ross e simplă. Astfel, propozițiile (a) „Cine ucide un animal totem devine *tû-tû*. (b) Persoana care este *tû-tû* va fi supusă unui ritual de purificare.” se pot reduce la (c) „Persoana care ucide un animal totem va fi supusă unui ritual de purificare.” *Idem*, p. 107. Rezultă că *tû-tû* poate fi omis din sintaxa unui enunț prescriptiv, fără ca acesta să își piardă semnificația sau puterea de imperativ.

¹¹¹ Ross e puțin interesat de diferența existentă între cei doi termeni, folosindu-i alternativ, v. A. Ross, *Les impératifs et la logique*, op.cit., p. 41 și A. Ross, *Tû-tû*, op.cit., p. 104.

¹¹² A. Ross, *Les impératifs et la logique*, op.cit., p. 58-59.

¹¹³ „Este clar că dreptul nu se servește de terminologia unei teorii științific definite. El folosește limba naturală și familiară, iar conceptele sale nu sunt definite astfel încât să permită verificarea lor.” *Idem*, p. 58.

semnifică nimic.”¹¹⁴ *A fortiori* dacă termenul „drept subiectiv” nu înseamnă nimic – în sensul că el nu posedă o „«substanță» autonomă”¹¹⁵, ci constituie doar un semn de trimitere la o normă sau alta, ar fi inutil de abordat celelalte vocabule juridice, desemnând curent noțiuni ori instituții, iar efectul cognitiv al cunoașterii lor poate fi aproximat la zero.

Termenii juridici, oricum i-am numi [noțiuni, concepte, instituții], nu au referent real. Adică, unor asemenea vocabule pretins juridice nu le corespunde nimic *în* sau *din* „starea lucrurilor la care ele se referă.”¹¹⁶ Structura dreptului nu poate fi, deci, textuală ori discursivă, ci factuală.

Riscul major ar fi ca și propozițiile juridice să devină autoreferențiale, descriind doar antinomii sau paradoxuri, fără vreo utilitate analitică, dacă nu se referă la faptul dreptului, ci doar la entități discursive. Prin urmare, printre premisele unei propoziții juridice trebuie să se regăsească și elemente din lumea înconjurătoare, diferite de cele de limbaj, pentru a-i verifica astfel utilitatea, nu valabilitatea sau valoarea de adevăr. Propozițiile juridice sunt oricum imposibil de judecat ca adevărate sau false. Realismul rossian obligă la o analiză a enunțurilor juridice simultan formală și reală. Formal, va fi vorba de raporturile care se stabilesc între propoziții după regulile logicii formale. Real, e necesar ca orice concept să aibă un referent nondiscursiv; deciziile jurisprudenței, fenomenul social ori înfăptuirea echității pot fi luate ca reper efectiv al sistemului juridic. Mai exact spus, „existența unei reguli sau a unui sistem de reguli este o chestiune empirică de fapt și depinde de maniera în care, în practică, tribunalele identifică ceea ce trebuie considerat a fi de drept”¹¹⁷ sau nu.

¹¹⁴ A. Ross, *Tû-tû*, op.cit., p. 116.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ A. Ross, *Tû-tû*, op.cit., p. 104.

¹¹⁷ A. Ross, *Le concept de droit chez Hart*, op.cit., p. 189.

Criteriul utilității limbajului juridic e empiric și ține de referentul său, nu de forma sa de expresie. Lexical, rămâne lipsit de orice interes să deosebim între concepte, noțiuni, sintagme ori vocabile. Acestea sunt vidate de sens propriu, semnificația lor fiind de reprezentare și doar raportat la referentul lor, stabilit în lumea (socială ori juridică) pe care cuvintele doar o descriu. Nici jargonul juridic nu ar excela prin importanță, precizia lexicului nu ține de denotații tehnice, ci tot de relația sa cu un referent din exterior – norma. Se diminuează astfel până la dispariție orice relevanță a vocabularului juridic și a sintaxei juridice, importantă ar putea rămâne doar analiza logică a propozițiilor juridice, ele exprimând un sens al imaginării lucrurilor exterioare discursului juridic. În fond, utilitatea jargonului juridic s-ar justifica doar arareori și *in extremis*, redusă la prezența unor termeni speciali, căci limbajul natural are oricum suficientă vitalitate semantică încât să cuprindă explicativ faptul, lumea. Ross e apostolul învățaturii despre inutilitatea funciară a jargonului juridic în sine, distrugătorul semnificațiilor sale tehnice, el fiind complet de prisos în prezența unei norme juridice *in casu*.

Cuvintele (folosite juridic) fac posibile propozițiile juridice. Acestea nu pot fi evaluate logic (în termenii de valabilitate), ci exclusiv normativ – cărămizi ale ordinii de fapt, pe care o considerăm ca și când ar fi de-drept –, fără să ne preocupe valabilitatea ori legitimitatea acestor norme.

Lumea devine rossian juridic atunci când se vorbește astfel despre ea, dar nu în termeni și enunțuri descriptive, ci în propoziții prescriptive. Explicarea lumii nu este o sarcină a juriștilor, ci doar ordonarea ei, prin executarea ordinelor, prin exprimarea unor ordine care să reflecte un anumit fapt (social). Cercul se închide când orice decizie devine un fapt – precum orice act de limbaj, care constituie viitoarea premisă a unui alt silogism prescriptiv. „Închide ușa!”¹¹⁸ este o poruncă exprimată printr-o propoziție

¹¹⁸ A. Ross, *Tû-tû*, op.cit., p. 104.

care nu poate fi judecată nici adevărată, nici falsă, pentru că nu descrie nimic, ci impune ceva. Ordinul normativ pare singura desprindere din fapt a lui Ross, pentru a avea unde reveni. Imperativul juridic, cuprins de orice enunț prescriptiv, modelează realitatea socială, se integrează în ea, fiind și modul de modificare a faptului. În fond, eficiența practică a normei, eficacitatea socială a ordinului, contează, iar nu valoarea de adevăr ori validitatea enunțului normativ interesează pe juristul rossian.

Empirismul rossian ignoră orice funcție a metadiscursului juridic, deși logica și efortul exprimat prin logicismul lui Bertrand Russell îi erau familiare lui Ross¹¹⁹. El recompune dreptul prin propoziții (prescriptive/descriptive) a căror sintaxă discursivă o ignoră, pentru a le confrunța doar cu exigențele logicii (clasice). Logica formală este ea însăși un metadiscurs. Ea are ca obiect întotdeauna o altă realitate. Aceasta poate fi chiar discursivă, cum e matematica, de pildă, dacă preferăm să ne mai gândim la Russell ori să evocăm curentul logicist. În drept, logica formală apare ca un discurs, mânuind propoziții cu referent juridic, care la rândul său e un simplu text, un discurs, ceea ce o forțează să rămână bidimensională ori autoreferențială. A doua concluzie surprinzătoare este că nihilismul discursiv rossian întemeiază o ontologie juridică. În fond nu o întemeiază, ci doar o exprimă, din moment ce orice referent juridic important este nondiscursiv. Din acest unghi, merită menținut apelativul de realism, dacă vrem să etichetăm gândirea lui Alf Ross, dar ea rămâne acidă raportat la metadiscurs, corodându-i până la dizolvare sensurile funcționale.

¹¹⁹ P. BRUNET, *Alf Ross et la conception référentielle de la signification en droit*, *Droit et Société*, no. 50/2002, p. 21.

D. Normativism juridic

Înțelegerea și explicarea pozitivismului structural modern ca normativism eminent poate caracteriza efortul științific al lui Hans Kelsen¹²⁰. Centrarea întregii explicații a dreptului pe *norma* juridică are scopul de a ni-l înfățișa fără recursul la argumente ajutătoare și externe, împrumutate din sfera eticii, politicii, ideologiei ori a sociologiei. Normativismul kelsian se opune formal oricărui empirism juridic. El abordează dreptul nu prin prisma efectului său social, ci privind la mecanismul său reglementar, dotat cu capacitatea de a se autogenera și de a se valida singur. Teoria este *pură* asupra dreptului, pentru că Kelsen elimină din discuție orice influență eficientă străină asupra existenței și explicației dreptului. Într-o asemenea viziune, apare oarecum surprinzător că se mai poate găsi loc și pentru cercetarea enunțurilor juridice, adică atât a celor care exprimă norma, cât și a celor care o explică. Ne este permis să subliniem că deosebirea practică de Kelsen, între aceste tipuri de propoziții, ne oferă ocazia să discutăm despre limitele limbajului juridic.

Observăm astfel o distincție între discurs și metadiscurs tipic kelsiană, care, deși nu este epuizată analitic, iar pe alocuri devine confuză, permite autorului să se concentreze optim pe explicarea normei. Scopul esențial urmărit pare dublu: marcarea în sine a diferenței între diversele tipuri de propoziții (juridice), dar și precizarea funcțională a unor termeni necesari

¹²⁰ Sistemul român *de lege lata* actual pare să datoreze cel puțin două caracteristici structurale majore gândirii kelsiene: (1) dreptul e normă și (2) piramida normativă. Ziguratul normativ e vizibil fie că privim spre Constituție (art. 73), fie în alte texte-de-lege, cum ar fi Codul civil (art. 1). În timp ce pozitivismul structural de tip normativ este prezent și susținut în orice cod, la capitolul „izvoarele” dreptului. Această influență ar putea explica singură alegerea noastră analitică de acum.

metadiscursului său, cum ar fi *atribuirea*¹²¹. Aceasta marchează limita față de determinismul ce caracterizează atât lumea obișnuită, cât și științele naturale, unde cauzalitatea se erijează deopotrivă în metodă și fapt (de evidențiat, de cercetat).

„A înțelege ceva în mod juridic nu poate însă însemna nimic altceva decât a-l înțelege ca drept, deci ca normă de drept sau ca un conținut al unei norme de drept, ca fiind determinat de o normă de drept.”¹²² Suntem astfel avertizați că obiectul cercetării este norma, iar pentru înțelegerea ei exactă trebuie să fie deosebită cât mai precis de meta-propoziția juridică. „Definițiile prin care știința juridică descrie aceste relații <dintre normă și comportament> trebuie distinse ca propoziții juridice de normele juridice, norme produse de organele de drept și care trebuie aplicate de ele și urmate de subiecții de drept. *Propozițiile* juridice sunt judecări ipotetice care afirmă că în sensul unei ordini de drept (...) date cunoașterii juridice trebuie să apară, în anumite condiții determinate de această ordine de drept, anumite urmări determinate de această ordine de drept. *Normele* juridice nu sunt judecări, deci afirmații referitoare la un obiect de cunoaștere. Ele sunt, în funcție de înțelesul lor, porunci, imperative; însă nu doar porunci, ci și permisiuni și împuterniciri; în orice caz, nu sunt – așa cum se afirmă uneori, identificându-se dreptul cu știința juridică – învățăături. Dreptul poruncește, permite, împuternicește, dar nu *învață*.”¹²³

Citatul consemnează limpede necesitatea kelsiană de a evita confuzia între textul normei și textul despre normă, dacă dreptul este scris, pentru a distinge astfel între drept și meta-drept, adică știința dreptului, care oglindește și analizează obiectul numit normă juridică. „Ceea ce contează însă nu este forma verbală, ci sensul actului care produce dreptul și stabilește

¹²¹ M. DORAY, *Le (néo)normativisme, constructivisme inachevé*, Les Annales de droit, no. 8/2014, p. 151, online: <https://doi.org/10.4000/add.727>.

¹²² H. KELSEN, *Doctrina pură a dreptului*, ed. Humanitas, București, 2000, p. 95.

¹²³ *Idem*, p. 96-97. Sublinierile sunt în textul citat. Expresia „propoziție de drept” este identică cu „propoziția juridică”, iar „norma juridică”, echivalentă cu „norma de drept”, în traducerea pe care am folosit-o. Pentru caracterizarea propoziție juridice, care compune „legi juridice” (sic!), v. *idem*, p. 109-111.

norma.”¹²⁴ Este permis să deducem că trebuie făcută deosebirea între text și sensul acestuia, dacă ne referim la normă, iar imperativul ține numai de sens. Adică semnificația textului normei este chiar imperativul (regulii). Distincția text-sens rămâne o zonă de explorat din perspectiva lingvisticii generale, dar tehnic trebuie admis că textul este singurul mijloc de expresie a normei de-drept, obiect al interpretării. În fond, orice text lipsit de sens nu este decât poate material semiotic, care nu interesează aici. În plus, transpare distincția kelsiană pe care o putem evidenția ca diferență între propozițiile *prescriptive* și cele *descriptive*. Primele cuprind normele ori regulile, cele din urmă sunt formulate de doctrină, de știința care explică regulile. Iar importanța acestei deosebiri se condensează în ideea că doar enunțurile descriptive pot fi logic judecate ca adevărat sau false, în timp ce normele sunt doar valabile sau nu¹²⁵. Normele sunt tratate ca *realități* care „nu sunt nici adevărate, nici neadevărate, ci doar există sau nu există, numai enunțurile despre realități pot fi adevărate sau neadevărate”¹²⁶.

Restaurarea unei ontologii plecând de la semantica enunțurilor juridice este punctul terminus al unui sistem de a gândi dreptul care inițial și-a propus altceva: doar validarea¹²⁷ autarhică a dreptului-normă. Autoreferențialitatea enunțurilor prescriptive conduce la identificarea kelsiană a unei realități care poate fi studiată separat de altele, cu efectul de susținere a sistemului juridic prin cuprinderea¹²⁸ sa în norma de drept. Asistăm nu la o analiză discursivă, ci la o cosmogonie juridică, la crearea

¹²⁴ *Idem*, p. 97.

¹²⁵ *Idem*, p. 99.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ Despre locul central al validității normative în gândirea kelsiană, v. G.M. MOROIANU, *Actualitatea normativismului kelsian*, ed. All Beck, București, 1998, p. 49.

¹²⁸ „Proiectul kelsian face din știința dreptului o activitate prescriptivă”, v. M. DORAY, op.cit., p. 196.

normei printr-un enunț cufundat în semnificația sa. Nu interesează aici diferența între enunțuri pentru a se întemeia discursiv analiza, ci pentru a evidenția că unele texte de-lege sunt realitatea juridică. De altfel, știința kelsiană pură a dreptului este vecină cu științele naturii, căruia îi sustrage determinismul inerent, înlocuindu-l cu atribuirea¹²⁹. Acesta ar fi argumentul suplimentar¹³⁰ pentru care enunțurile prescriptive nu pot fi analizate logic, logica fiind rezervată exclusiv propozițiilor descriptive. Numai că argumentul ontologic îl strivește pe cel logic, nefiind esențial să se continue analiza discursului de-drept, ci să se evidențieze prezența normei juridice în sine. Trapa ontologică este lăsată astfel întredeschisă: identificându-se o realitate, pare secundar să mai analizăm enunțurile, zicerile despre ea. Realul cuprinde propozițiile.

Un asemenea dispozitiv argumentativ se debarasează de textualism ori de cercetarea distinctă a discursului juridic, chiar dacă interpretarea ocupă și ea un loc aparte, prezentă fiind printre instrumentele folosite tehnic de Kelsen¹³¹. Dreptul pur este realitatea juridică. Aceasta interferează totuși cu propozițiile juridice, distincte de normele juridice. „Propozițiile juridice ce trebuie formulate de știința juridică nu pot fi decât propoziții imperative. Însă (...) odată cu folosirea cuvântului *trebuie*, propoziția juridică formulată de

¹²⁹ H. KELSEN, *Doctrina pură*, op.cit., pg. 18.

¹³⁰ Refuzul de a aplica logica la enunțurile prescriptive este limpede exprimat, deși vrea să fie întemeiat pe natura distinctă a acestora raportat la propozițiile descriptive (/explicative). Ne pare însă că e vorba aici de un argument ontologic patent, iar nu de o simplă discriminare semantică: „Afirmația potrivit căreia o normă juridică a fost într-adevăr stabilită nu este o descriere sau o redare a normei de drept, ci a unei stări de *fapt* (s.n.) al cărui sens este norma juridică”, *idem*, p. 106, n. 65. Norma devine fapt, ieșind din text și înfățișându-se ca obiect concret de studiu (explicitat în metatext). Dreptul kelsian există și altfel decât ca un simplu fapt de limbaj, o simplă exprimare a unei reguli, norma caracterizând un faptul social.

¹³¹ *Idem*, pg. 45-47.

știința juridică nu preia și sensul autoritar al normei juridice descrise de ea. *Trebuie* are în propoziția juridică un caracter doar descriptiv.”¹³² Doar propozițiilor juridice le-am putea acorda calificativul de enunțuri descriptive, supuse logicii formale și respectând regula cauzalității naturale. Normele sunt enunțuri care există numai dacă sunt valabile în drept, cărora li se aplică regula atribuirii, locuind dincolo de adevăr (ori de fals).

Conceptul juridic nu poate fi deci o entitate analitică la Kelsen. Ordinul se execută, fiind dispensat de o expresie sintetică care să-i cuprindă regimul juridic. Aceasta chiar dacă cercetarea kelsiană se abate și asupra statului, contractului, subiecților de drept, capacității juridice ș.a., noțiuni juridice certe. Regimul lor juridic fiind exprimat de normă – privită ca act de voință, iar du înțelegere – nu are nevoie de o *de-numire* aparte; el nu este decât o sumă de reguli¹³³. În schimb, conceptul juridic este pentru noi un cod autoreferențial, nu o realitate în sens kelsian. Sistematizarea permisă de concepte, înțelese ca obiecte juridice, permite analiza logică a dreptului, ceea ce îi asigură coerența, o valoare cel puțin la fel de importantă ca și validitatea sa.

¹³² *Idem*, p. 108. Sublinierile sunt în textul citat.

¹³³ Pare surprinzător că în „Doctrina pură a dreptului” Kelsen nu pune la punct un dispozitiv conceptual propriu, ci se mulțumește cu cercetarea (oarecum) funcțională a obiectelor juridice. Aspectul este bine exemplificat de studiul dedicat capacității juridice, pe care nu o califică terminologic și nu vrea să îi stabilească locul în ansamblul normativ (*idem*, pg. 31). După noi, capacitatea e un concept elementar, fără de care nu poate fi înțeles sistemul dreptului privat actual (compus din acte, subiecți și drepturi subiective), dar nici evoluția sa istorică. Pe de altă parte, situația semnalată se poate explica prin aceea că norma juridică „funcționează ca o schemă de interpretare” (*idem*, p. 16), la Kelsen. În acest sens, funcția analitică a normei juridice pare suficientă, făcând inutil orice efort de dezvoltare a unui metalimbaj aparte, după cum aceeași funcție explică prioritatea acordată instrumentalizării normei față de analiza substanței sale.

Coerența (normativă) nu este o noțiune specifică lui Kelsen, care vede în drept un dat, nu un discurs. Lipsa de coerență invalidează logic norma, a cărei existență formală nu poate să-i mai susțină realitatea juridică ori textuală. Refuzul logicii în cercetarea normei nu este un gaj de puritate a dreptului, nici măcar un semn al tăriei distincției între enunțuri (prescriptiv *vs.* descriptiv), ci o opțiune *pur* analitică. Aceasta devine obligatorie din momentul în care depistezi că norma există, că dreptul are o *ființă* juridică. Însă dreptul devine acum pur pentru că e metafizic, iar nu pentru că ar fi necondiționat politic, social ori moral. Alternativ, un drept pur ar fi însă unul exclusiv *logic*, compus din propoziții coerente, care nu își împrumută sensurile din ființa pe care pretinde că o creează, ci din semnificația discursului pe care îl compune juridic.

Uneori s-a susținut că orice este real ar fi și adevărat, Kelsen încearcă să ne convingă însă că norma e valabilă pentru că ea există, ceea ce logic e nedemonstrabil. Expedierea logicii din cercetarea textelor-de-lege nu aduce beneficii analitice, ci ne va forța inevitabil să explicăm și să aplicăm norme contradictorii unor situații similare, abandonând astfel criteriul de echitate în tratarea juridică a realității sociale.

III. Concluzie

Orice textualism juridic își va propune să dezlege cel puțin două chestiuni esențiale. Prima se leagă de sintaxa și lexicul juridice, a doua privește introducerea lumii în textul-de-drept. Noțiunile și conceptele juridice le-am abordat și definit exclusiv legate de jargonul juridic, ca elemente lexicale ale acestuia, care își vădesc sensurile în drept, într-o lume discursivă specială. Nu le înțelegem nici ca simple aplicații în drept (a unor termeni dovediți de valoare și conotație generală în filosofie), dar nici ca formule lingvistice extensive, ele diminuându-și valabilitatea semantică odată cu părăsirea discursului juridic. Evident, jargonul juridic, nefiind decât desprins din limba naturală, folosește o sumedenie de cuvinte cu semnificația lor obișnuită, oferită de înțelegerea comună și explicată în dicționarele de limbă, ceea ce face superfluă abordarea lor tehnică.

Admiterea ideii că dreptul este un discurs (special) permite însă evidențierea conceptului juridic ca un obiect juridic (*res*), definit de un regim juridic propriu. Aspect ce ne îndeamnă să acceptăm coerența reglementării ca principiu legislativ, dar și interpretativ, indiferent de partizanatele ideologice. Un alt beneficiu ar putea fi distincția netă între drept și meta-discursul juridic, conceptul juridic neputând fi format decât odată cu norma de-drept. În schimb, celelalte vocabule de jargon pot admite o paternitate incertă ori indiferentă, ele având tehnic aceeași valoare, indiferent dacă sunt create de doctrină, de epistemologia juridică ori chiar de legiuitor.

Ontologia juridică rămâne atrăgătoare prin prezumția sa absolută că dreptul ar avea un sens imanent, dar dosit, urmând a fi văzut, *descoperit*. Ontologia satisface orgoliul de alpinist al juristului: culmi de cucerit (intelectual). Ontologia în drept este o cauză și un efect al jusnaturalismului. Nici injurie, nici paradox, ci o consecință dialectică: ceea ce există determină

ceea ce va exista. Axiomă care atrage concluzia că vocabularul juridic nu poate decât să exprime o lume străină de sine, pe care *nu* o creează din litere și semnificații. Forța discursivă decade la nivel de metaforă acum, ceea ce tehnic își refuză firesc stilistica juridică. Deși în orice ontologie juridică, precizia semantică a lexicului depinde exclusiv de viziunea locutorului, căci el este cel care vede primul ce a descoperit juridic. Aici conceptul juridic poate fi sinonim cu noțiunea ori poate chiar să absenteze. Ontologia juridică este invazivă ca și lumea înconjurătoare, din care pretinde că ar face parte dreptul, insinuând evidența obiectivității sale aparente.

Bibliografie

- ARISTOTEL, *Categorii*, (traducere și interpretare de C. NOICA), ed. Humanitas, București, 1994;
- BARRAUD, B., *La science et la doctrine juridiques à l'épreuve de la polysémie des concepts*, *Revue Interdisciplinaire d'Etudes Juridiques*, 2016, 76, <https://doi.org/10.3917/riej.076.0005>, hal-01367484;
- BIOY, X., *Notions et concepts en droit: interrogation sur l'intérêt d'une distinction*, în G. Tusseau (coord.), *Les notions juridiques*, ed. Economica, Paris, 2009;
- BOBOC, A., *Semantică și interpretare conceptul semantic de adevăr*, în *Probleme de logică*, vol. XVIII, ed. Academiei Române, București, 2015;
- BOURCIER D., *Pour une morphogenèse du droit : comment analyser l'émergence d'un concept juridique ?*, în *Désordre(s)*, ed. PUF, Paris, 1997;
- BRUNET, P., *Alf Ross et la conception référentielle de la signification en droit*, *Droit et Société*, no. 50/2002;

- CHEROT J.Y., *L'analyse des concepts en droit : Sur quatre thèses de Hart et quelques questions*, Revue de la recherche juridique. Droit prospectif, 2013, XXXVII (145), halshs-01056119;
- COLONNA D'ISTRIA, F., *Le concept de concept juridique*, Revue de la recherche juridique. Droit prospectif. 2012-5 – N° spécial. Cahiers de méthodologie juridique, no. 26 [/2012];
- COSMOVICI (coord.), P., *Tratat de drept civil*, vol. I, ed. Academiei RSR, București, 1989;
- CUMYN, M., F. Gosselin, *Les catégories juridiques et la qualification : une approche cognitive*, McGill Law Journal/Revue de droit de McGill, no. 62 (2), 2016, online: <https://doi.org/10.7202/1040050ar>;
- DENQUIN J.M., *Les concepts juridiques. Comment le droit rencontre le monde*, ed. Classiques Garnier, Paris, 2021;
- DORAY, M., *Le (néo)normativisme, constructivisme inachevé*, Les Annales de droit, no. 8/2014, online: <https://doi.org/10.4000/add.727>;
- DUMITRU, M., *Despre normativitatea logicii*, în Probleme de logică, vol. XXIII, ed. Academiei Române, București, 2020;
- DUMITRU, M., *Principia mathematica după 100 de ani. Un eseu expozitiv*, Revista de filosofie, nr. 2/2015;
- DUMITRU, M., *Semnificație, non-existență și termeni non-referențiali*, în Probleme de logică, volumul XVII, ed. Academiei Române, București, 2014;
- FIODOROV, V., *Particularitățile structural-semantice ale terminologiei juridice a CEDO în limba engleză*, teză de doctorat dactilo, Universitatea de stat din Moldova, Chișinău, 2019;
- FOUASSIER, E., *La notion juridique de médicament : simple qualification ou véritable définition ?*, Titre VII du Conseil constitutionnel, no. 11/2023;
- HART H.L.A., *Conceptul de drept*, ed. Sigma, Chișinău, 1999;

- HART H.L.A., *Definition and Theory in Jurisprudence*, Law Quaterly Review, 70, 1954;
- KELSEN H., *Doctrina pură a dreptului*, ed. Humanitas, București, 2000;
- LEMOINE, C., *La distinction en droit. Une approche épistémologique*, teză dactilo, l'Université Jean Moulin-Lyon III, Lyon, 2009;
- LOCHAK, D., *La race : une catégorie juridique ?*, Mots, no. 33/1992, online: <https://doi.org/10.3406/mots.1992.1760>;
- LOISELLE, M., *L'histoire des concepts juridiques et la question du contexte*, în L. Israël, G. Sacriste, A. Vauchez, L. Willemez (coord.), *Sur la portée sociale du droit. Usages et légitimité du registre juridique*, PUF, Paris, 2005;
- MOROIANU G.M., *Actualitatea normativismului kelsian*, ed. All Beck, București, 1998;
- NICOLAU, Ș.N., *Aspecte Ale Teoriei Noțiunii La Aristotel*, În Probleme De Logică, Vol. XV, Ed. Academiei Române, București, 2012, P. 128;
- NICOLAU, Ș.N., *Interpretarea lui Constantin Noica la categoriile aristotelice*, în Studii de teoria categoriilor, vol. XI, 2019, ed. Academiei Române, București, 2019;
- NICOLAU, Ș.N., *Noțiuni, concepte și genuri de categorii în tratatul aristotelic De caelo*, în Probleme de logică, volumul XVI, ed. Academiei Române, București, 2013;
- NOREAU, P., *La norme, le commandement et la loi : le droit comme objet d'analyse interdisciplinaire*, Politique et Sociétés, no. 19 (2-3), 2000, online: <https://doi.org/10.7202/040229ar>;
- OST, F., *L'anachronisme des concepts: un symptôme ?*, în N. Laurent-Bonne, X. Prevost (coord.), *Penser l'ancien droit privé. Regards croisés sur les méthodes des juristes*, LGDJ, Paris, 2018;
- PAZIUC, C., *Răspunderea contractuală*, ed. Universul Juridic, București, 2019;

- POPOVICI, A., *Repenser le droit civil: un nouveau défi pour la doctrine québécoise*, Thémis, vol. 29, no. 2/1995;
- QUINTANE, G., *Les notions juridiques et les outils langagiers de la science du droit*, în G. Tusseau (coord.), *Les notions juridiques*, ed. Economica, Paris, 2009;
- ROLLAND, L., *Sur les notions juridiques indéterminées. Les tiers en droit privé québécois, ces étranges étrangers*. *Revue générale de droit*, 35(4), 2005, online: <https://doi.org/10.7202/1027180ar>.;
- ROSS, A., *La validité et le conflit entre le positivisme et le droit naturel*, în A. Ross, *Introduction à l'empirisme juridique*, ed. Bruyant LGDJ, Paris, 2004;
- ROUVIÈRE, F., *Karl Popper chez les juristes : peut-on falsifier un concept juridique ?*, *Revue de la recherche juridique. Droit prospectif*. 2014-5 – N° spécial. *Cahiers de méthodologie juridique*, no. 28 [2014];
- ROUVIÈRE, F., *Le fondement du savoir juridique*, *Revue trimestrielle de droit civil*, no. 2/2016, halshs-01428210.;
- SABETE, W., *La théorie du droit et le problème de la scientificité. Quelques réflexions sur le mythe de l'objectivité de la théorie positiviste*, *Archive de philosophie du droit*, no. 43/1999;
- SÉRIAUX, A., *La notion juridique de patrimoine. Brèves notations civilistes sur le verbe avoir*, *Revue trimestrielle de droit civil*, no. 4/1999;
- ȘUȘ, C., *Tradiție și evoluție în limbajul juridic: o analiză pragmatică a contractului în engleză, franceză și română pe baza unui corp format din texte comparabile*, teză de doctorat dactilo, UBB, Cluj, 2016;
- VASILESCU, P., *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2024.